

Katarzyna Utracka

Archiwum Komendy Okręgu Warszawa ZWZ-AK, 1940-1943

Przegląd Historyczno-Wojskowy 13 (64)/1 (239), 109-140

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

DOKUMENTY I MATERIAŁY

ARCHIWUM KOMENDY OKRĘGU WARSZAWA ZWZ-AK, 1940–1943

W lipcu 2008 r. jeden z mieszkańców kamienicy przy ul. Filtrowej 68 w Warszawie¹ przyniósł do Muzeum Powstania Warszawskiego (MPW) ponad 300 archiwaliów². Kilka miesięcy wcześniej podczas remontu mieszkania odnalazł je ukryte pod parapetem okna. Dokumenty były zapakowane w szczegółowo opisane koperty. Po ich analizie okazało się, że są one częścią archiwum Komendy Okręgu Warszawa ZWZ-AK z lat 1940–1943. Jest to tym bardziej cenne znalezisko, że dysponujemy stosunkowo niewielką liczbą dokumentów dotyczących okręgu warszawskiego z okresu konspiracji³. Ponadto Okręg Warszawa do dziś nie doczekał się monografii, chociaż większość jego obwodów⁴, jak również Obszar Warszawski⁵ posiadają naukowe opracowania. Na uwagę zasługuje również szkic historyczny dotyczący dziejów okręgu autorstwa zastępcy szefa sztabu Komendy Głównej AK ds. organizacyjnych, płk. Antoniego Sanojcy „Kortuma”⁶. Publikacje te nie są jednak w stanie zrekompenzować braku rzeczowego i całościowego opracowania historii Okręgu Warszawa SZP-ZWZ-AK.

Miejsce odnalezienia dokumentów – Filtrowa 68/48 – jak również kwerenda źródłowa wskazały, że pochodzą one ze skrzynki alarmowej, zwanej „Skrzynką Ali”, zorganizowanej przez szefową łączności konspiracyjnej Komendy Okręgu Warszawa AK Stefanię Aluchną „Alę”⁷. O lokalu przy Filtrowej Aluchna pisała po latach:

¹ Dawny Dom Dochodowy Pocztowej Kasy Oszczędności, wybudowany w 1926 r. według projektu Mariana Lalewicza, przedstawiciela klasycyzmu akademickiego.

² MPW, nr akcesji P/6454.

³ Znacznie lepiej wygląda sytuacja w przypadku dokumentacji Okręgu Warszawa AK z okresu Powstania Warszawskiego. Zachowały się przede wszystkim rozkazy operacyjne i bojowe, meldunki sytuacyjne, instrukcje, wnioski awansowe i odznaczeniowe, korespondencja różnych szczebli dowodzenia, odezwy do żołnierzy itp. Do niedawna dokumenty te znajdowały się w Zbiorach Specjalnych Biblioteki Naukowej Wojskowego Biura Badań Historycznych (dalej – ZS BN WBBH). Po jego reorganizacji trafiły do Centralnego Archiwum Wojskowego w Warszawie Rembertowie.

⁴ Zob.: L. M. Bartelski, *Mokotów 1944*, Warszawa 1986; J. K. Wroniszewski, *IV Obwód Armii Krajowej „Ochota” – Okręg Warszawa*, Warszawa 1997; J. Z. Sawicki, *„Obroża” w konspiracji i Powstaniu Warszawskim*, Warszawa 2002; G. Jasiński, *Zoliborz 1944. Dzieje militarne II Obwodu Okręgu Warszawa AK w Powstaniu Warszawskim*, Pruszków 2009; H. Sztandau, *6. Obwód Armii Krajowej Praga*, Warszawa 2010. Brak jest nadal monografii I Obwodu Śródmieście, III Obwodu Wola i VIII Obwodu Okęcie.

⁵ J. Gozdawa-Gołębiowski, *Obszar Warszawski Armii Krajowej*, Warszawa 1992.

⁶ A. Sanojca, *Zarys struktury organizacyjnej Okręgu Warszawa ZWZ-AK. Wrzesień 1939–lipiec 1944 (wybrane zagadnienia)*, w: *Warszawa lat wojny i okupacji*, z. 3, Warszawa 1973, s. 113–163.

⁷ Stefania Aluchna ps. „Ala”, „Czajka”, „Mimoza”, „Stefania Sokółowska”, „Maria Kowalska”, por. (1944), kpt. (1947). Urodziła się 6 VII 1896 r. w Warszawie. Od 1916 r. w Polskiej Organizacji

W celu szybkiego dotarcia do K-dy Okr(ęgu) w sprawach nagłych miałam skrzynkę alarmową, zwaną „Skrzynką Ali” przy ul. Filtrowej nr 68 m. 48 u p. Jędrzejewiczowej i jej siostr Heleny i Klementyny Stattlerówien. Przydzielono mi również łączniczkę „alarmistkę”, która w określonych godzinach przychodziła do mego kontaktowego lokalu i czekała na rozkazy. Dostęp do skrzynki „alarmowej Ali” miał Prokurator, Inspektorzy prawobrzeżni i lewobrzeżni tj. Rymarz (zginął I VIII 44⁸) i Groch (pułk. (Mieczysław) Bigoszewski) oraz Mirski (mjr Władysław Symonowicz) – Komendant Podchorążówki na Czerniakowie, a w czasie walk Żydów w Getcie, ich łącznik ps. Antek. Ponadto łączniczka z K-dy Gł. i z Obszaru „Cegielnia”⁹.

Stefania Aluchna oprócz sprawowania funkcji szefa łączności była również kierowniczką kancelarii Komendy Okręgu Warszawa AK. Przez jej ręce przechodziła wszelka korespondencja z Okręgu do Komendy Głównej AK. Obok lokalu alarmowego, pod numerem 46, mieściło się jej prywatne mieszkanie. Adres jej znali zarówno komendant Okręgu Warszawa AK, płk Antoni Chruściel „Monter”, jak również szef sztabu, ppłk Stanisław Weber „Chirurg”¹⁰, którzy w nagłych sprawach odbywali w nim spotkania.

W drugiej połowie lipca 1944 r. trwały intensywne przygotowania do powstania. „Skrzynka Ali” w tym czasie była czynna przez cały dzień. Przy swoim mieszkaniu na całym pięttrze Aluchna zorganizowała pracę kancelarii Okręgu, gdzie płk „Monter” odbywał codziennie odprawy. Tam 31 lipca 1944 r. ok. godz. 18.30 komendant Okręgu wydał rozkaz rozpoczęcia Powstania Warszawskiego. Następnego dnia po południu Aluchna opuściła lokal przy ul. Filtrowej, zabierając ze sobą wszystkie potrzebne akta, m.in. wykaz nowych kryptonimów, i udała się do nowego miejsca postoju przy ul. Jasnej. Reszta dokumentów ze „Skrzynki Ali” pozostała na swoim

Wojskowej. Po odzyskaniu niepodległości była sekretarką Towarzystwa „Pomoc Żołnierzowi Polskiemu” (1918–1920), instruktorką oświatową i kierowniczką gospody żołnierskiej w 1 Dywizji Litewsko-Białoruskiej (1920), organizatorką sekcji instruktorów oświatowych przy Dowództwie Wojsk Litwy Środkowej (1920–1922), instruktorką oświatową w Kuratorium Okręgu Szkolnego w Wilnie (1922–1926) i instruktorką Polskiego Białego Krzyża w garnizonach wojskowych. W latach 1932–1939 pracowała w centrali Poczтовой Kasy Oszczędności w Warszawie. Od listopada 1939 r. w SZP-ZWZ-AK. Była kierowniczką zespołu kolporterok „Biuletynu Informacyjnego”. Od maja 1941 do 1943 r. pełniła funkcję kierowniczką Poczty Sztabu Okręgu Warszawa ZWZ-AK. W 1943 r. została mianowana szefem Wydziału V-K (łączności konspiracyjnej) Komendy Okręgu. Kierowała także kancelarią Komendy Okręgu. Funkcje te pełniła również w Powstaniu Warszawskim. Po kapitulacji w niewoli niemieckiej (stalag XI B Fallingbistel, Bergen-Belsen, Oflag IX C Molsdorf). Po wyzwoleniu służyła w 2 Korpusie Polskim. Po powrocie do kraju zatrudniła się w centrali PKO i wkrótce została wysłana do oddziału w Słupsku. Zmarła 21 X 1979 r. w Słupsku. Odznaczona m.in. Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Krzyżem Niepodległości, Krzyżem Walecznych i Srebrnym Krzyżem Zasługi z Mieczami. Zob. Studium Polski Podziemnej, Komisja Weryfikacyjna, nr 1, koperta 44; Archiwum Akt Nowych (dalej – AAN), Życiorys Stefani Aluchny „Ali”, bez sygnatury, materiały w opracowaniu.

⁸ Płk Karol Błasiński (1898–1944) ps. „Reflektor”, „Rymarz”, „Antoni”. Zginął szóstego dnia Powstania Warszawskiego przy ul. Hożej. Zob. MPW, Teczka osobowa Karola Błasińskiego, bez sygnatury.

⁹ AAN, Życiorys Stefani Aluchny, bez sygnatury, materiały w opracowaniu. W posiadaniu rodziny zachowały się również jej dokumenty oraz pamiętnik, które trafiły do AAN. Ocalał także drewniany bibularz i skrzynka na listy, w których ulokowano skrytki do przechowania dokumentów.

¹⁰ Stanisław Weber (1906–1990), ps. „Autor”, „Chirurg”. Dyplomowany oficer służby stałej piechoty WP (kpt. – 1939, mjr – 1942, ppłk – 1944). W kampanii wrześniowej kwaterymistrz 20 Dywizji Piechoty. Od 1940 szef Wydziału III, a od kwietnia 1941 r. szef sztabu Komendy Okręgu Warszawa ZWZ-AK. Funkcje te pełnił również w Powstaniu Warszawskim (ciężko ranny). Od 20 IX 1944 r. szef sztabu nowo utworzonego Warszawskiego Korpusu AK. Po upadku powstania w niewoli niemieckiej. W 1972 r. wrócił do kraju. Zob. W. Bartoszewski, *Powstanie Warszawskie*, Warszawa 2009, s. 655–656.

miejscu. O skrytkach z ul. Filtrowej Aluchna pisała w 1957 r. w liście do Kazimierza Malinowskiego¹¹, twierdząc, że całą dokumentację zabrała do Słupska i zniszczyła w obawie przed rewizją Urzędu Bezpieczeństwa. W dalszej części jednak wspominała, że pozostała jeszcze w lokalu przy ul. Filtrowej jedna skrytka, po którą zgłosi się, gdy tylko przybędzie do Warszawy.

Wszystko wskazuje na to, że Aluchna pisała o skrytce i dokumentach, które trafiły do MPW. Jest ich ponad trzysta, łącznie blisko 530 kart, zapakowanych w 21 kopert. Dokumenty w większości są uporządkowane i podzielone tematycznie: 1. Zasady konspiracji; 2. Kryptonimy „Drapacza”; 3. Sprawy organizacyjne; 4. Budżet i sprawy uposażeniowe; 5. Sprawy wyszkoleniowe (szkoły podchorążych); 6. Zadania operacyjne; 7. Zadania organizacyjne (bojowe); 8. Zaopatrzenie Armii (dozbrojenie); 9. Wojskowa Służba Kobiet; 10. Sprawy awansowe; 11. Informacje z terenu; 12. Sprawy polityczne i propaganda; 13. Sprawozdania; 14. Prokuratura; 15. OPUS¹²; 16. OWK – Warszawska Dywizja Piechoty; 17. Sprawa „Grzyba”¹³; 18. Przepustki; 19. Wykaz dostaw; 20. Dekret Prezydenta RP z 7 sierpnia 1939 roku; 21. Różne.

Odnalezione archiwalia wnoszą nowe, niezwykle istotne informacje do dziejów konspiracji warszawskiej. Wśród dokumentów znajdują się m.in.: instrukcje pracy konspiracyjnej; rozkazy dotyczące przysięgi; instrukcje ustalające posługiwanie się nowymi kryptonimami; rozkazy Komendy Głównej AK; sprawozdania finansowe Okręgu Warszawskiego; wytyczne dotyczące szkolenia w szkołach podchorążych rezerwy piechoty; wnioski awansowe; instrukcje dotyczące zakupu uzbrojenia; wykazy organizacyjne i etatowe WSK; raporty policyjne; sprawozdania z sowieckich nalotów na Warszawę; sprawozdania o działających na terenie Warszawy organizacjach politycznych; sprawozdanie Komendy Okręgu za pierwsze półrocze 1941 r.; instrukcje w sprawie prowadzenia dochodzeń; regulamin działalności prokuratury dla Sądów Kapturowych i Wojskowych Sądów Specjalnych; wyroki WSS; listy agentów gestapo do likwidacji; sprawozdania z prac grup egzekucyjnych; sprawozdania z działalności organizacji OPUS i COP; plan Odtwarzania Sił Zbrojnych na terenie Okręgu i Obszaru Warszawskiego; raporty z akcji Kedywu Okręgu i dzielnic; dokumenty dotyczące radiostacji w Babcach; sprawozdanie komendanta Obwodu AK Praga z 1943 r. dotyczące faktycznego uzbrojenia dzielnicy; schemat organizacji kontrwywiadu Okręgu; okólniki dotyczące pracy sztabu i podziału Okręgu na dzielnice.

Przygotowując dokumenty do druku, zdecydowano, że w pierwszej kolejności zostaną opublikowane okólniki szefa sztabu Okręgu Warszawa-Miasto ZWZ z początku 1940 r. dotyczące podziału Okręgu na dzielnice oraz organizacji pracy w Komendzie Okręgu. W dalszej części zamieszczono instrukcje i okólniki z 1940 r. i z maja 1941 r.

¹¹ Kazimierz Malinowski (1908–2001) ps. „Mirski”, kapitan WP. W konspiracji i w Powstaniu Warszawskim zastępca szefa Wydziału V (łącznie) Komendy Okręgu Warszawa AK. Jednocześnie od połowy września 1944 r. szef Centrali Przekaznikowej Depesz Dowództwa Wojsk Łączności AK. Autor książki *Żołnierze łączności walczącej Warszawy* (Warszawa 1983).

List Stefanii Aluchny do Kazimierza Malinowskiego znajduje się w AAN, bez sygnatury, materiały w opracowaniu.

¹² Opieka nad Uwięzionymi i Spalonymi, późniejsza nazwa Centralna Opieka Podziemna, kolejne kryptonimy: „OPUS”, „COP”, „Owal”. Zadaniem OPUS była opieka nad uwięzionymi i aresztowanymi żołnierzami Sił Zbrojnych w Kraju oraz nad ich rodzinami. Wysyłano paczki żywnościowe do obozów i więzień, wypłacano rodzinom pieniądze, w miarę możliwości wykupywano uwięzionych.

¹³ Mowa o kpt. Kazimierzu Langu „Grzybie”, pierwszym dowódcy 7 pułku piechoty „Madagaskar” – „Garłuch”.

dotyczące używania nowych kryptonimów w poszczególnych wydziałach i dzielnicach Okręgu. Są one o tyle cenne, że wiele z podanych kryptonimów było dotąd nieznanych. Kolejnymi ciekawymi archiwaliami są: sprawozdanie komendanta Okręgu za pierwsze półrocze 1941 r. oraz lista płac Komendy Okręgu z sierpnia 1942 r. Ten ostatni dokument jest szczególnie cenny, ponieważ oprócz informacji o finansach pokazuje strukturę organizacyjną sztabu Komendy Okręgu i poszczególnych dzielnic (obwodów). Spośród kilku sprawozdań finansowych wybrano to, w którym przy kryptonimach zostały od ręcznie dopisane funkcje. Ostatni z publikowanych dokumentów to plan odtwarzania Sił Zbrojnych na terenie Okręgu i Obszaru Warszawskiego z czerwca 1943 r.

Aparat krytyczny publikowanych dokumentów jest dość rozbudowany. W nawiasach kwadratowych podano uzupełnienia oraz rozwinięto skróty. W przypisach rzeczowych podano informacje biograficzne i objaśnienia dotyczące kontekstu oraz wyjaśnienia wszelkich nieścisłości. Oprócz przypisów rzeczowych znajdują się przypisy informujące o cechach formalnych tekstu (podkreślenia odręczne, przekreślenia itp.). Oznaczenia literowe zastosowano również do oznaczenia ręcznych dopisków lub komentarzy. Każdy dokument otrzymał osobną numerację przypisów tekstowych, w przypadku zaś przypisów rzeczowych zachowano numerację ciągłą. Ingerencje w pisownię dokumentów ograniczono do niezbędnego minimum. Pozostawiono rozbieżności w ortografii, szczególnie częste w odniesieniu do pisowni łącznej i rozdzielnej, pisowni i (j) w takich wyrazach, jak komisariat (komisarjat). Bez zaznaczania uzupełniono polskie znaki diakrytyczne, oczywiste omyłki ortograficzne oraz błędy typu *lapsus calami*. Zachowano wielkie i małe litery oraz niekonsekwencje w ich stosowaniu.

Katarzyna Utracka

Nr 1

**[Luty 1940]. Okólnik szefa sztabu Okręgu Warszawa-Miasto ZWZ
płk. Jana Rzepeckiego „Krawczyka” dotyczący podziału Okręgu na dzielnice,
organizacji sztabu, zadań komendanta dzielnicy, organizacji drużyn
wojskowych i łączności**

PO DOKŁADNYM ZAPOZNANIU SIĘ – ZNISZCZYĆ.

I. Obszar miasta i jego podział¹⁴

Obszar podległy Komendzie m. Warszawy obejmuje: Bielany, Wawrzyszów, Osiedle Łączności, Babice, Blizne, Chrzanów, Włochy, Okęcie, Służewiec, Służew, Wilanów, Łas, Wawer, Grochów, Elsnerów, Zacisze, Stare Bródno, Annopol.

¹⁴ W 1940 r. województwo warszawskie było podzielone na dwa okręgi: Warszawa-Województwo i Warszawa-Miasto, wchodzące w skład I Obszaru ZWZ. Okręg Warszawa-Miasto podzielono na sześć dzielnic (późniejszych obwodów). W lutym 1942 r. zreorganizowano struktury i powstał Obszar Warszawski, składający się z podokręgów: Wschodniego, Zachodniego i Północnego. Dowództwu Obszaru Warszawskiego został podporządkowany także Okręg Warszawa-Miasto, jako Okręg Warszawski, nazywany również Okręgiem Południowym, krypt. „Belweder”, „Drapacz”, „Przystań”, „Kolegium”, „Cenzura” (w korespondencji zewnętrznej „Prom”, „Wydra”). W połowie 1942 r. nastąpiła jeszcze jedna zmiana organizacyjna. Powiat warszawski został przydzielony Okręgowi Warszawskiemu jako Obwód VII. Komenda Okręgu Warszawskiego była organizacyjnym odbiciem Komendy Głównej. Okręg podlegał bezpośrednio KG AK, natomiast Komenda Obszaru sprawowała jedynie nadzór administracyjny. Tuż przed powstaniem Okręgu Warszawski, składający się z ośmiu obwodów, wydzielono formalnie z Komendy Obszaru i podporządkowano bezpośrednio KG AK.

Obszar dzieli się na 6 dzielnic:

- I. – Śródmieście. Komisarjaty: I., III., VI., VII., VIII., IX., X., XI., XII., XIII.
- II. – Północ¹⁵. Komisarjaty: II., IV., V., ^aXXVI.^a, oraz teren między Wisłą a szosą Izabelin–Wawrzyszew włącznie.
- III. – Wola. Komisarjaty: XXII., XIX., oraz Osiedle Łączności Babice na północy, na południu tor kolejowy na Błonie włącznie.
- IV. – Ochota. Komisarjat: XXIII., oraz miejscowości od toru kolejowego na Błonie do linii Zbarz–Rakowiec włącznie.
- V. – Mokotów. Komisarjaty: XX., XXI., ^aXVI.^a i miejscowości między Wisłą a linią Zbarz–Rakowiec wyłącznie.
- VI. – Praga. Komisarjaty: wszystko na wschodnim brzegu Wisły.

II. Komenda dzielnicy.

Komendant dzielnicy ma następujący sztab:

Referat I. (2 pracowników) – organizacja grup i oddziałów, sprawy personalne (wyrabianie dokumentów), organizacja łączności, lokale.

Referat II. (1 pracownik) – kolportaż materiału propagandowego.

Referat III. (2 pracowników) – a) broń i amunicja, mobilizacja oddziałów, plan działania, b) wywiad i kontrwywiad.

Referat IV. (2 pracowników, w tym 1 lekarz) – sprawy pieniężne i materiałowe, ewakuacja rannych.

III. Członkowie organizacji, którzy mają wziąć bezpośredni udział w wystąpieniu zbrojnym, są zorganizowani systemem „trójek” w drużyny. Drużyny mogą być łączone w plutony.

Pozostali członkowie w ten sam sposób są zorganizowani w „grupy” po 45 ludzi. Biorą oni udział w pracy propagandowej, wywiadowczej i technicznej (łączność, lokale).

IV. ^bDrużyny wojskowe.^b W każdej dzielnicy mają być utworzone: a) drużyna łączności, b) przynajmniej jedna drużyna san[itarna] i jedna gosp[odarcza], c) drużyna szturmowa, d) pewna ilość drużyn bojowych i ochronnych. Stosownie do zadań mogą być utworzone w dzielnicy jeszcze inne drużyny, przede wszystkim o charakterze technicznym.

Drużyna łączności składa się z 21 kurjerek. Pracuje już w okresie konspiracji. Musi być przygotowane rozwinięcie jej personalne i materiałowe stosownie do zadań bojowych dzielnicy.

Drużyna sanitarna w składzie 21 ludzi. Na czele lekarz. Ma być zdolna do zorganizowania 2 punktów opatrunkowych i wysłania po rannych 3–4 patroli po 3 ludzi.

Drużyna szturmowa przeznaczona jest do zadań bojowych szczególnie trudnych ewentualnie nawet przed ogólną mobilizacją. Składa się z 21 ludzi o najwyższych kwalifikacjach.

Drużyny bojowe w składzie do 25 ludzi przeznaczone są do walki, ew[entualnie] także poza obszarem dzielnicy. Mogą być uzbrojone w broń lekką lub ciężką.

¹⁵ Żoliborz.

^{a-a} Poprawka odręczna.

^{b-b} Zakreślone na marginesie, dopisany znak zapytania.

Drużyny ochronne (25 ludzi) przeznaczone są do służby policyjnej i wartowniczej w obrębie dzielnicy.

Drużyny gospodarcze (21 ludzi) mają w wypadku mobilizacji zapewnić zaopatrzenie w żywność i materiały wszystkich innych drużyn^b.

V. Zadania komendanta dzielnicy.

1. W wypadku zarządzenia ogólnego wystąpienia zbrojnego:

- a) zniszczyć lub wziąć do niewoli oddziały niemieckie znajdujące się w dzielnicy bądź nie wypuścić ich do czasu przybycia posiłków;
- b) internować wszystkich pojedynczych Niemców (obojsza płci) zamieszkałych w dzielnicy;
- c) zaaresztować Polaków, którzy byli na usługach Niemców;
- d) nie dopuścić do zniszczenia obiektów użyteczności publicznej;
- e) zapewnić bezpieczeństwo dzielnicy.

2. W tym celu do czasu mobilizacji:

- a) rozwijać organizację liczebnie przez ^cb[ardzo] ostrożne werbowanie absolutnie pewnych ludzi;
- b) oddziaływać na opinię publiczną w myśl wskazań Komendanta Głównego przez urabianie ideowe członków i przy pomocy materiału dostarczonego przez wydz[iał] II.;
- c) według wskazówek wydz[iału] III. zbierać wiadomości o Niemcach, przygotować mobilizację i plan wystąpienia zbrojnego w dzielnicy;
- d) zbierać wiadomości o ukrytej broni;
- e) prowadzić ewidencję zamieszkałych w dzielnicy Niemców oraz osób współdziałających z nimi i podejrzanym o współpracę.

VI. Organizacja łączności^c

Od dnia 15 II zaczyna działać „Centrala dzielnic” (Zofja) w czasie od 11.30 do 13.00. Kurjerki z dzielnic mają zgłaszać się tam codziennie. Miejsce i hasło będzie podane 13 II, dzielnicom przekaże je Wolański¹⁶. Zofja powinna znać adresy prywatne kurjerek, żeby przekazywać im sprawy szczególnie pilne. Do „Centrali dzielnic” pocztę przekazuje Wisia o godz. 11.30. Powrotną pocztę przekazuje jej Zofja do godz. 16.00.

W „Centrali sztabu” (Wisia) (K 10.00–11.00 i 15.00–17.00) zgłaszają się raz dziennie (w razie potrzeby dwa razy) kurjerki: Leliwy¹⁷, Roli¹⁸, Wolańskiego, Zbi-

^c Dopisek odręczny.

¹⁶ Jan Nepomucen Gorazdowski (1896–1957) ps. „Wolański”, oficer służby stałej piechoty WP (mjr – 1938, ppłk – 1942, płk – 1945). W konspiracji od października 1939 r. szef Wydziału I (organizacyjnego) Komendy Okręgu Warszawa-Miasto SZP-ZWZ-AK. W lutym 1943 r. wyznaczony na stanowisko szefa Biura (Wydziału) Personalnego w Oddziale I KG AK. Funkcję tę pełnił aż do rozwiązania AK w styczniu 1945 r. Zob. A. K. Kunert, *Słownik biograficzny konspiracji warszawskiej 1939–1944*, t. 1, Warszawa 1987, s. 71–72.

¹⁷ Mieczysław Karol Dobrzański (1897–1943) ps. „Koniak”, „Leliwa”, „Leon”, „Stefan”, dyplomowany oficer służby stałej piechoty WP (ppłk – 1934). W konspiracji od grudnia 1939 r. szef Wydziału II Komendy Okręgu Warszawa-Miasto SZP-ZWZ. Od września 1941 r. – szef sztabu Obszaru Lwów ZWZ-AK. Aresztowany w grudniu 1942 r. przez gestapo. Trafiał do obozu KL Auschwitz, gdzie został rozstrzelany. Zob. *Ibidem*, s. 60–61.

¹⁸ Chodzi prawdopodobnie o Zbigniewa Bronisława Sujkowskiego (1898–1954) ps. „Kuna”, „Rola”, „Wyga”, „Zbyszek”, oficer rezerwy piechoty WP (por. – 1919, kpt. – 1942, mjr – 1944). W konspiracji

gniewa¹⁹, Dacha²⁰, Prądnickiego²¹ i Wydz[iału] IV²². Wisia powinna znać adresy prywatne kurierek, żeby przekazywać im sprawy szczególnie pilne.

(-) Krawczyk²³

[maszynopis]

Nr 2

[Luty/marzec 1940]. Okólnik szefa sztabu Okręgu Warszawa-Miasto ZWZ płk. Jana Rzepeckiego „Krawczyka” do komendantów dzielnic z informacją o podziale pracy w Komendzie Obwodu, konieczności podania obsady sztabów dzielnicowych oraz sposobie przyznawania zasiłków personalnych

TYLKO DLA KOMENDANTÓW DZIELNIC. ^{aInka}
Nie wolno przechowywać! Po przeczytaniu – zniszczyć!

1. Dla informacji podaję podział pracy w Komendzie Obwodu.

Wydz[iał] I. – Wolański²⁴. Organizacja, sprawy personalne, wyrabianie dokumentów. Sprawy dokumentów załatwiają odpowiedni referenci dzielnic z Dachem²⁵,

od końca 1939 r. w SZP-ZWZ-AK. Początkowy przydział nie jest znany. Następnie w sztabie Związku Odwetu KG ZWZ-AK. Od końca 1942 r. – szef Biura Studiów Kedywu KG AK. 30 V 1944 r. został przetrzucony do Wielkiej Brytanii i wyznaczony na stanowisko kierownika Wydziału Operacyjnego Oddziału VI Sztabu Naczelnego Wodza. Zob. *Ibidem*, s. 149–150.

¹⁹ Chodzi prawdopodobnie o por. (później kpt.) Zbigniewa Lewandowskiego ps. „Zbyszek”, „Szyna”. Później był kierownikiem Biura Badań Technicznych przy Wydziale Saperów KG AK oraz szefem saperów kolejowych Okręgu Warszawa AK. Wspólnie ze Zbigniewem Sujkowskim prowadzili kursy wyszkolenia sabotażowo-dywerysyjnego. Zob. A. Sanojca, *op. cit.*, s. 132; T. Strzembosz, *Oddziały szturmowe konspiracyjnej Warszawy 1939–1944*, Warszawa 1983, *passim*.

²⁰ Stanisław Łaniewski *vel* Stanisław Dziewicki (1899–1944) ps. „Dach”, oficer rezerwy piechoty WP (por. – 1924). W konspiracji od listopada 1939 r., początkowo organizował Biuro Legalizacji Okręgu Warszawa SZP, a od marca 1940 r. był szefem kontrwywiadu Wydziału II Komendy Okręgu Warszawa-Miasto ZWZ. Na przełomie 1941 i 1942 r. został przeniesiony do Komendy Obszaru ZWZ-AK Lwów. Aresztowany w kwietniu 1942 r. w Kijowie. Zmarł w obozie koncentracyjnym w Buchenwaldzie. Zob. A. K. Kunert, *op. cit.*, s. 112–113.

²¹ Zygmunt Joachim Hempel (1894–1944) ps. „Łukasz”, „Mecenas”, „Prątnicki” („Prądnicki”), kapitan w stanie spoczynku. Od października 1939 r. szef Wydziału Politycznego (późniejszego Biura Informacji i Propagandy) Komendy Okręgu Warszawa-Miasto SZP. Od stycznia 1940 r. – szef BIP Komendy Okręgu Warszawa-Miasto ZWZ. Współorganizator komórki więziennej i współinicjator utworzenia specjalnej organizacji walki cywilnej. Po podporządkowaniu mu na początku 1940 r. „Biuletynu Informacyjnego” zorganizował sieć jego kolportażu. W kwietniu 1941 r. wystąpił z ZWZ i rozpoczął działalność polityczną. Ranny 2 VIII 1944 r., zmarł 4 VIII w szpitalu powstańczym przy ul. Mariańskiej. Zob. *Ibidem*, t. 2, Warszawa 1987, s. 65–66.

²² Wydział IV (kwaterymistrzostwo).

²³ Jan Rzepecki (1899–1983) ps. „Białynia”, „Burmistrz”, „Górski”, „Krawczyk”, „Ozóg”, „Prezes”, „Rejent”, „Sędzia”, „Ślusarczyk”, „Wolski”, dyplomowany oficer służby stałej piechoty WP (ppłk – 1938, płk – 1940). W konspiracji od października 1939 r. szef sztabu Okręgu Warszawa-Miasto SZP-ZWZ. Następnie od października 1940 r. aż do upadku Powstania Warszawskiego szef BIP Komendy Głównej ZWZ-AK. Po kapitulacji w niewoli niemieckiej. W lutym 1945 r. wrócił do kraju. Zob. *Ibidem*, t. 1, s. 137–139.

^{a-a} Dopisek odręczny.

²⁴ Zob. przyp. 16.

²⁵ Zob. przyp. 20.

który zawezwie ich kolejno dla nawiązania kontaktu. Zapotrzebowanie na dokumenty podpisują komendanci dzielnic. Wolno wystawiać dokumenty tylko czynnym członkom organizacji.

Wydz[iał] II. – Prądnicki²⁶. Kolportaż materiału propagandowego, wskazówki propagandowe. Zgłosić pseudonimy referentów dzielnicowych (będą zawezwani) oraz punkty odbioru bibuły.

Wydz[iał] III. Ref[erat] a) Jelita²⁷ – broń i amunicja. Ref[erat] b) Leliwa²⁸ – wyw[iał] i k[ontr]wyw[iał]. Obsada referatów wy[zej] w[ymienionych] wymaga zatwierdzenia przeze mnie.

Wydz[iał] IV. – Sprawy pieniężne, mat[eriałowe] i san[itarnie]. Do czasu obsadzenia załatwia Wolański.

2. Zameldować ponownie pełną obsadę sztabów dzielnicowych (pseudonimy) z podaniem kwalifikacji fachowej pracownika (stopień, rodzaj broni, stos[unek] do służby wojsk[owej] – oczywiście nie dotyczy kurjerek).
3. Zasiłki personalne są przyznawane indywidualnie przez Komendanta Obwodu na wniosek Komendantów dzielnic. Nie wystarczy więc wymienienie w preliminarzu sumy globalnej, trzeba wymenić, jaka suma komu ma być przyznana. Do czasu otrzymania tych danych wypłaty nie mogą być dokonane. Ew[entualne] zasiłki dla Komendantów dzielnic określa Komendant Obwodu. Rozliczenie i preliminarz na miesiąc następny przedstawić do 25 III.
4. W pierwszych dniach marca Komendanci dzielnic będą wezwani na odprawę; do tego czasu zabronione jest wszelkie werbowanie nowych członków organizacji.

Z R. /-/ Krawczyk
Szeł sztabu.

[maszynopis]

Nr 3

[Między październikiem 1940 a majem 1941.] Okólnik w sprawie używania kryptonimów funkcji w poszczególnych wydziałach i dzielnicach Okręgu Warszawa-Miasto ZWZ

WYDZIAŁY I DZIELNICE

Z dn. 25 bm. w korespondencji mają być używane tylko kryptonimy funkcji, zamiast pseudonimów. Wprowadzam kryptonimy następujące:

²⁶ Zob. przyp. 21.

²⁷ Wojciech Stanisław Borzobohaty (1908–1991) ps. „Jelita”, „Stanisław”, „Wojan”, dyplomowany oficer służby stałej piechoty WP (kpt. – 1939, mjr – 1943, ppłk – 1944). Od listopada 1939 do maja 1940 r. – szef Wydziału III Komendy Okręgu Warszawa-Miasto SZP-ZWZ, następnie przeniesiony do Komendy Obszaru Warszawskiego. Od jesieni 1943 r. do rozwiązania AK – szef sztabu Okręgu Radomsko-Kieleckiego AK. Autor książki „Jodła” *Okręg Radomsko-Kielecki ZWZ-AK 1939–1945* (Warszawa 1988).

²⁸ Zob. przyp. 17.

Komendant Okręgu – Makaron²⁹
 Szef Sztabu – Ryż³⁰
 Sekretarka – Fasola
 Kier[ownik] Centrali Sztabu – Kasza
 Kier[ownik] Centrali Dzielnic – Manna,
Wydz[iał] I. – „Pluton”. Szef Wydziału – Wafel³¹, referentka i kurierka – Kawa.
Wydz[iał] II. – „Pakulscy”. Szef Wydziału – Koniak³², ref[erent] ewid[encyjny] (Siwek) – Miód, Kier[ownik] grupy K.W. (Trzmiel) – Łosoś³³, Ref[erent] Techn[iczny] (Wiśniewski) – Dorsz, Ref[erent] K.W. (Dach)³⁴ – Rum, Kier[ownik] grupy wyw[iadowczej] – Węgorz, Ref[erent] Ochrony – Rak.
Wydz[iał] III. – „Wedel”. Szef Wydziału – Orzech³⁵, Ref[erent] sap[erów] – Sucharek, Ref[erent] broni – Biskopt, Ref[erent] bojowy (Popiel) – Piernik³⁶, Ref[erent] Z.O.³⁷ – Czekolada.
Wydz[iał] IV. – „Spiess”. Szef Wydziału – Lakier³⁸.
Wydz[iał] V. – „Jabłkowscy”. Szef Wydziału – Krawat³⁹, Z-ca Szefa wydz[iału] (Roman) – Szalik.

²⁹ Funkcję komendanta Okręgu Warszawa-Miasto ZWZ krypt. „Makaron” sprawował Zdzisław Aleksander Zajączkowski (1894–1974) ps. „Cieślak”, „Grzywa”, „Orzech”, „Ksawery”. Oficer służby stałej piechoty WP (płk – 1938). Od stycznia 1940 r. komendant Okręgu Warszawa-Miasto ZWZ. Wiosną 1941 r. przeniesiony na stanowisko inspektora Komendy Głównej ZWZ-AK. W Powstaniu Warszawskim walczył na Czerniakowie jako zwykły żołnierz (ranny). Zob. A. K. Kunert, *op. cit.*, t. 1, s. 164; M. Gałęzowski, *Wierni Polsce. Ludzie konspiracji piśsudczykowskiej 1939–1947*, Warszawa 2005, s. 859–869.

³⁰ Funkcję szefa sztabu Okręgu Warszawa-Miasto ZWZ krypt. „Ryż” pełnił ppłk Antoni Chruściel ps. „Monter”.

³¹ Szefem Wydziału I (organizacyjnego) Komendy Okręgu Warszawa-Miasto ZWZ krypt. „Wafel” był mjr Jan Nepomucen Gorazdowski „Wolański”. Zob. przyp. 16.

³² Szefem Wydziału II (wywiad i kontrwywiad) Komendy Okręgu Warszawa-Miasto ZWZ krypt. „Koniak” był ppłk Mieczysław Karol Dobrzański ps. „Leliwa”. Zob. przyp. 17.

³³ Kierownikiem grupy kontrwywiadu krypt. „Łosoś” był Alfred Mieczysław Klausal (1893–1946) ps. „Baron”, „Mecenas”. Od 1941 r. – szef kontrwywiadu Wydziału II Komendy Okręgu Warszawa-Miasto ZWZ, a od początku 1942 r. – szef kontrwywiadu w Wydziale II Komendy Obszaru Warszawskiego. W powstaniu szef Wydziału II sztabu Zgrupowania „Chrobry II”, następnie oficer informacyjny w sztabie Obwodu I Śródmieście AK. Zob. A. K. Kunert, *op. cit.*, t. 1, s. 96–97.

³⁴ Szefem kontrwywiadu Wydziału II Komendy Okręgu Warszawa-Miasto ZWZ krypt. „Dach”, „Rum” był Stanisław Łaniewski. Zob. przyp. 20.

³⁵ Szefem Wydziału III (szkoleniowo-operacyjnego) Okręgu Warszawa-Miasto ZWZ po mjr. Wojciechu Stanisławie Borzobohatym od czerwca do października 1940 r. był ppłk Antoni Chruściel ps. „Adam”, „Ryż”. Następnym szefem wydziału był kpt. Stanisław Weber ps. „Chirurg”. Kryptonim „Orzech” wskazuje jednak, że może chodzić o płk. Zdzisława Aleksandra Zajączkowskiego, komendanta Okręgu Warszawa-Miasto ZWZ.

³⁶ Z analizy całego zbioru dokumentów wynika, że może chodzić o Stanisława Webera „Chirurga”. Zob. przyp. 10.

³⁷ Związek Odwetu (ZO) – utworzony rozkazem Komendanta Głównego ZWZ z 20 kwietnia 1940 r. jako organ walki bieżącej. Celem organizacji było podjęcie czynnej walki z Niemcami poprzez działania sabotażowe, dywersyjne i bojowe. Dowódcą ZO został mianowany mjr Franciszek Niepokólczycki ps. „Franek”, „Szubert”, „Teodor”. Szefem ZO Okręgu Warszawa-Miasto był por. Jan Czyżewski ps. „Bekalski”, były oficer „Odwetu” Okręgu Warszawskiego Organizacji Orła Białego. Po nim funkcję tę pełnił Jerzy Antoni Lewiński ps. „Chuchro”. Zob. T. Strzembosz, *op. cit.*, s. 30–31, 49.

³⁸ Prawdopodobnie powinno być: „Likier”. Nazwisko pierwszego szefa Wydziału IV (kwatremistrzostwa) Komendy Okręgu Warszawa-Miasto ZWZ nie jest znane. Wiadomo, że w późniejszym okresie funkcję tę pełnił por. (kpt.) Tadeusz Emil Dąbrowski ps. „Daktyl”, a od 1 V 1944 r. mjr Tadeusz Dołęga-Kamiński ps. „Badacz”. Zob. A. Sanojca, *op. cit.*, s. 130.

³⁹ Szefem Wydziału V (łączności) Komendy Okręgu Warszawa-Miasto ZWZ krypt. „Krawat” od kwietnia 1940 do 1942 r. był mjr Jerzy Oktawiusz Uszycki (1893–1961) ps. „Jurski”, „Ort”, oficer

[Wydział VI] Biuro Inf[ormacji] i Prop[agandy] – „Braun”. Szef – Młotek⁴⁰, Red[aktor] „B. Inf”⁴¹ – Widelec, Ref[erent] Więzien[nictwa] – Nóż, Ref[erent] Kolp[orterek] Pilnik.

DZIELNICE.

I. Dw. Głów. II. Dw. Gdań. III. W-a Zach. IV. E.K.D.⁴² V. Grójecka⁴³ VI. Dw. Wsch.
Kmdt. Cukier⁴⁴ Kilof⁴⁵ Koks⁴⁶ Spirytus⁴⁷ Owies⁴⁸ Węgiel⁴⁹

służby stałej łączności WP (mjr – 1935, ppłk – 1942). Od 1942 r. do zakończenia powstania był dowódcą Wojsk Łączności i zastępcą do spraw łączności technicznej szefa Oddziału V KG AK. Zob. A. K. Kunert, *op. cit.*, t. 3, Warszawa 1991, s. 168–170.

⁴⁰ Szefem Wydziału VI (BIP) Komendy Okręgu Warszawa-Miasto ZWZ krypt. „Młotek” był kpt. Zygmunt Joachim Hempel. Zob. przyp. 21.

⁴¹ „Biuletyn Informacyjny” – organ prasowy Komendy Sił Zbrojnych w Kraju, wydawany w latach 1939–1945. Było to najważniejsze i najpoczytniejsze pismo konspiracyjne w okupowanej Polsce (nakład do 47 tys. egz.). Początkowo „Biuletyn” był pismem Komendy Okręgu Warszawa-Miasto SZP-ZWZ, a od wiosny 1941 r. – organem prasowym Biura Informacji i Propagandy KG ZWZ-AK. Inicjatorem, organizatorem i redaktorem naczelnym „Biuletynu Informacyjnego” był Aleksander Kamiński. Zob. przyp. 57.

⁴² Kryptonim Dzielnicy IV „EKD” pochodzi od Elektrycznej Kolei Dojazdowej, która biegła na terenie Warszawy od przystanku Raków dawnym wiaduktem nad linią PKP do Czachówek i ulicami: Drawską, Szczęśliwicką, Niemcewicz, Tarczyńską oraz Nowogrodzką do Marszałkowskiej.

⁴³ Kryptonim Dzielnicy V „Grójecka” pochodzi od tzw. kolejki grójeckiej z Piaseczna do Warszawy, wzdłuż ul. Puławskiej do pl. Unii Lubelskiej.

⁴⁴ Komendantem Dzielnicy I Śródmieście (Dworzec Główny) krypt. „Cukier” był mjr Jan Lamers (1897–1957) ps. „Florian”, dyplomowany oficer służby stałej piechoty WP. W 1941 r. został przeniesiony na stanowisko szefa Wydziału Mobilizacji i Odtwarzania Sił Zbrojnych w Oddziale I KG ZWZ-AK. W Powstaniu Warszawskim – szef sztabu Grupy „Północ”. Zob. M. Ney-Krawicz, *Komenda Główna Armii Krajowej 1939–1945*, Warszawa 1990, s. 446.

⁴⁵ Komendantem Dzielnicy II Północ (Dworzec Gdański) krypt. „Kilof” był Mieczysław Roman Niedzielski (1897–1980) ps. „Boruta”, „Papuga”, „Sadownik”, „Wojciechowski”, „Żywiciel”, oficer służby stałej saperów WP (mjr – 1939, ppłk – 1942). Funkcję komendanta II Obwodu Żoliborz pełnił do upadku Powstania Warszawskiego. Od 20 września 1944 r. – p.o. dowódca 8 DPAK im. Romualda Traugutta nowo utworzonego Warszawskiego Korpusu AK. Zob. A. K. Kunert, *op. cit.*, t. 2, s. 135–136.

⁴⁶ Komendantem Dzielnicy III Wola (Warszawa Zachodnia) krypt. „Koks” był kpt. (następnie mjr) Stanisław Dobrski (1896–1957) ps. „Żuk”. Aresztowany przez gestapo w marcu 1942 r. uciekł z Pawiaka. Uczestnik Powstania Warszawskiego na Mokotowie. Zob. A. Sanojca, *op. cit.*, s. 124.

⁴⁷ Komendantem Dzielnicy IV Ochota (EKD) był Mieczysław Kazimierz Sokołowski (1898–1944) ps. „Pomian”, „Unikat”, „Ojciec”, „Grzymała”. Aresztowany we wrześniu 1940 r. w brance ulicznej i zesłany do KL Auschwitz. Wykupiony stamtąd w 1941 r., w sierpniu 1942 r. objął ponownie dowództwo obwodu. Poległ 19 VIII 1944 r. w Wilanowie podczas ataku na pałac. Podczas jego pobytu w obozie zastępował go Dionizy Błeszyński (1895–1943) ps. „Błechwa”, „Tank”, oficer służby stałej piechoty WP (kpt. – 1928, mjr – 1942). Po powrocie Sokołowskiego z obozu ponownie jego zastępca. W sierpniu 1942 r. został przeniesiony na stanowisko zastępcy komendanta Obwodu Wola. Aresztowany w marcu 1943 r., zamordowany na Pawiaku. Zob. A. K. Kunert, *op. cit.*, t. 1, s. 43–44.

⁴⁸ Komendantem Dzielnicy V Mokołów (Grójecka) krypt. „Owies” był kpt. (następnie mjr, ppłk) Janusz Szlaski *vel* Jan Szulc (1902–1983) ps. „Prawdzic”, „Borsuk”. Później pełnił funkcję szefa wywiadu i dowódcy Obszaru ZWZ Białyłstok. Po aresztowaniu przez NKWD i udanej ucieczce, jesienią 1941 r. został przeniesiony do Komendy Okręgu Nowogródek, gdzie do czerwca 1944 r. pełnił funkcję komendanta okręgu. Autor wspomnień *Nowogródzcyzna w walce 1940-1945* (Londyn 1976). Zob. A. Sanojca, *op. cit.*, s. 125; K. Krajewski, *Na Ziemi Nowogródzkiej*. „Nów” – Nowogródzki Okręg Armii Krajowej, Warszawa 1997, s. 46–47 i n.

⁴⁹ Komendantem Dzielnicy VI Praga (Dworzec Wschodni) krypt. „Węgiel” był Konrad Szramka-Gliszczyński (1896–1943) ps. „Zawisza”, oficer służby stałej piechoty WP (ppłk – 1937). W lipcu 1942 r. został odwołany z funkcji komendanta Obwodu Praga i wyznaczony na stanowisko komendanta Okręgu Poznańskiego. Aresztowany przy przekraczaniu granicy, trafił do obozu koncentracyjnego w Dachau. Zamordowany w obozie we wrześniu 1943 r. Zob. H. Sztandau, *op. cit.*, s. 411–412.

Ref. 1 (zast.)	Szyba		Młynek	^a Migdał ^a	Dżem	Karp
Ref. 2.	Musztarda	Ser	Ocet	Śledź	Papryka	Pieprz
Ref. 3.	Kakao	Pączek	Karmelek	Irys	Herbatnik	Placek
Ref. 5/łączn.	Parasol	Kołnierz	Pasek	Laska	Płaszcz	Kapelusz

Sposób zestawienia wezwań na spotkanie i przekazywanie adresów przekazałem ustnie przez kurierki. Chodzi o to, by przynoszona notatka miała niewinny wygląd i można było wytłumaczyć się z niej.

Każdy pracownik ma jak najszybciej przyswoić sobie kryptonimy tych, z którymi zwykle koresponduje. O swoim nowym kryptonimie zawiadomić tych pracowników z KG i „Warcabów”, z którymi jest w kontakcie.

Po opowaniu nowych kryptonimów – niniejszy okólnik ZNISZCZYĆ. –

[maszynopis]

Nr 4

**12 maja 1941. Instrukcja komendanta Okręgu Warszawa-Miasto ZWZ
ppłk. Antoniego Chruściela „Dozorcy” w sprawie używania nowych
kryptonimów w wydziałach i dzielnicach Okręgu „Drapacz”**

Drapacz
(Belweder)

^aTeczka Nr 2^a.

Obieg.

1. Z dniem 19 bm. obowiązują nowe kryptonimy – jak załączniki nr 1 i 2.
2. Osoby nie objęte moim wykazem nazywać w obrębie Wydziałów i dzielnic, wybierając nazwy wg słownika i litery przeznaczony dla danego wydziału czy dzielnicy (a–g) (r–z).
3. Zamiast wyrazu w korespondencji używać cyfry.
4. Lokale oznaczać też kryptonimem, znanym wszystkim, przybywającym na dany lokal; nazwa lokalu musi być wzięta ze słownika, by ją można zaszyfrować.
5. Sześciocyfrowa liczba oznacza dany wyraz w słowniku, wyszukany sposobem znanym szefom wydz[iałów] i dzielnic z tą różnicą, że cyfra piąta i szósta oznacza lokatę wyrazu w kolumnie (zmiana w stosunku do poprzedniego pisanie).
6. Z dniem 18 bm. znoszę dotychczasowe kryptonimy (dworce, firmy, figury).
7. Pseudonimów używać w rozmowach.
8. Każde pisemne wezwanie czy meldunek musi być szyfrowany. Obowiązuje nadal rozkaz o ograniczeniu korespondencji jedynie do wezwań na spotkanie.
9. Każdy musi znać na pamięć swoją liczbę i liczby tych, z którymi najczęściej koresponduje.

2 zał.

12 V 41.

(-) Dozorca
(ryż)

[maszynopis⁵⁰]

^{a-a} Dopisek odręczny.

⁵⁰ Dokument ten wraz z załącznikami występuje również w formie rękopisu.

[Załącznik 1. Kryptonimy obowiązujące w wydziałach Okręgu Warszawa-Miasto ZWZ]

Załącznik nr 1.

^aTeczka Nr 2^a

Nazwa inst[ancji]	Krypt[onimy]		dotychczasowy
	w wyrazie	w cyfrze	
Okręg Kmdt okr.	Drapacz Dozorca	385505 385028	Belweder Ryż
Wydział: I. Szef z-ca kurj[erka]	administracja Adwokat ⁵¹ aktor ankieta	354029 355511 356035 357505	Pluton
szef sekretarka ewidencja	II. botanika badacz ⁵² bakalarka bankowiec baran bartnik baryton	366526 359536 360027 360534 361021 361024 361034	Pakulscy koniak miód łosoś dach węgorz
	III. cieplarnia chirurg ⁵³ chochlik chuchro chwacki ⁵⁴ chwila	374535 372027 372517 373506 373517 373533	Wedel piernik czekolada sucharek (biszkopt) Józwa Asia
szef	IV. danina daktyl ⁵⁵	379033 379514	Spiess
szef z-ca inst[ruktor] rad[iowy] kurjerka	V. elektryczność echo ⁵⁶ egoista ekspert emocja	390511 389514 389526 390032 390537	Jabłkowscy Krawat
szef	VI. filharmonia faktor ⁵⁷ felczer feministka figa	393015 391528 392518 392526 392539	Brun Witold Ada Kurj[erka]

^{a-a} Dopisek odręczny.

⁵¹ Zob. przyp. 16.

⁵² Zob. przyp. 17.

⁵³ Stanisław Weber ps. „Autor”, „Chirurg”. Zob. przyp. 10.

⁵⁴ Kpt. Józef Pszeny (1910–1993) ps. „Chwacki”, „Apollo”, zastępca dowódcy saperów Okręgu Warszawa AK. Od 1942 r. – organizator i dowódca batalionu saperów praskich, a od 1943 r. – szef saperów Komendy Okręgu, także w Powstaniu Warszawskim. Zob. W. Bartoszewski, *op. cit.*, s. 637.

⁵⁵ Szefem Wydziału IV (kwaterymistrzostwa) był Tadeusz Emil Dąbrowski (1894–1976) ps. „Daktyl”. Zob. A. Sanojca, *op. cit.*, s. 130.

⁵⁶ Zob. przyp. 39.

⁵⁷ Szefem Wydziału VI (Biuro Informacji i Propagandy) był Aleksander Kamiński (1903–1978) ps. „Dąbrowski”, „Fabrykant”, „Faktor”, „Juliusz Górecki”, „Hubert”, „Kamyk”, „Kaźmierczak”. W konspiracji od

DOKUMENTY I MATERIAŁY

szef	VII.	gwarancja gadula gajowy	401538 395031 395035	kogut Bohun
------	------	-------------------------------	----------------------------	----------------

12 V 41.

Dozorca
(ryż)

[maszynopis]

[Zał. 2. Kryptonimy obowiązujące w dzielnicach Okręgu Warszawa-Miasto ZWZ]

Zał. nr 2.

aTeczka Nr 2^a

Nazwa inst[ancji]		Krypt[onimy]		dotychczasowy
		w wyrazie	w cyfrze	
Dzielnice: Kmdt org. wyw. br. kurj.	I.	Trzy ⁵⁸	-	Dw[orzec] Gł[ówny]
		rabin ⁵⁹	534005	
		rachmistrz ⁶⁰	534011	
		radca	534028	
		raptus ⁶¹	534533	
		rączka	535021	
Kmdt org. wyw. br. kurj.	II.	Siedemnaście	-	Dw[orzec] Gd[ąński]
		sadownik ⁶²	547508	
		saksofon ⁶³	547518	
		sęp ⁶⁴	550039	
		sfinks	550511	
		sikora	551032	

października 1939 r. członek ścisłej Głównej Kwatery „Pasieki” Szarych Szeregów. Był twórcą i komendantem głównym Organizacji Małego Sabotażu „Wawer”. Inicjator, organizator i następnie redaktor naczelny „Biuletynu Informacyjnego”. Jednocześnie od kwietnia 1941 do połowy 1944 r. pełnił funkcję szefa BIP Komendy Okręgu Warszawa AK, a od 1941 r. do wybuchu powstania – referent kontrwywiadu Oddziału II KG ZWZ-AK. Autor książek dotyczących okupowanej Warszawy, m.in. *Kamienie na szaniec*. W Powstaniu Warszawskim redaktor naczelny „Biuletynu Informacyjnego”. Zob. A. K. Kunert, *op. cit.*, t. 2, s. 76–79.

^{a-a} Dopisek odręczny.

⁵⁸ Kryptonimy dzielnic pochodzą od numeru głównej linii tramwajowej w danej dzielnicy.

⁵⁹ Komendantem I Dzielnicy (Śródmieście) krypt. „Rabin” był Konstanty Kułagowski (1898–1977) ps. „Rareż”, „Reżyser”, „Zbrozek”, oficer służby stałej kawalerii WP (mjr – 1937, ppłk – 1942). Od października 1939 r. w SZP-ZWZ-AK. Od 1941 do 1943 r. – komendant I Obwodu Śródmieście Okręgu Warszawa ZWZ-AK; od kwietnia 1944 r. do upadku powstania – szef Wydziału Zrzutów Oddziału V KG AK. Od 8 VIII 1944 r. podporządkowany Komendzie Okręgu Warszawa AK. Zob. *Ibidem*, t. 2, s. 102–103.

⁶⁰ Włodzimierz Zawadzki (1901–1955) ps. „Rachmistrz”, „Bartkiewicz”, oficer służby stałej kawalerii WP (rtm. – 1932, mjr – 1942). Od stycznia 1941 r. oficer organizacyjny sztabu Obwodu Śródmieście, wielokrotnie zastępował komendanta obwodu. W Powstaniu Warszawskim dowódca Zgrupowania „Bartkiewicz”. Zob. *Ibidem*, t. 3, s. 176–177.

⁶¹ Stanisław Taczanowski (1910–1971) ps. „Raptus”, „Dowgird”, kapitan WP.

⁶² Mieczysław Roman Niedzielski ps. „Boruta”, „Papuga”, „Sadownik”, „Wojciechowski”, „Żywićiel”. Zob. przyp. 45.

⁶³ Oficerem organizacyjnym w sztabie komendy Dzielnicy II (Żoliborz) był Andrzej Janczak *vel* Jabłoński (1905–?) ps. „Iskra”, „Roman”, „Saksofon”, „Skiba”, oficer służby stałej piechoty WP (kpt. – 1938, mjr – 1943). W Powstaniu Warszawskim zastępca komendanta Obwodu Żoliborz. Zob. A. K. Kunert, *op. cit.*, t. 3, s. 86–87.

⁶⁴ Referentem wywiadu i kontrwywiadu w sztabie komendy Dzielnicy II (Żoliborz) był Edmund Gurdo ps. „Sęp”. Zob. K. Malinowski, *op. cit.*, s. 129.

Kmdt org. wyw. br. kurj.	III.	Szesnaście tambur ⁶⁵ tank ⁶⁶ tapicer tasak tancerka	- 576504 576525 576532 577015 576514	Dw[orzec] Zach[odni]
Kmdt org. wyw. br. kurj.	IV.	Osiemnaście unikat ⁶⁷ uparciuch urwis ⁶⁸ upominek urszulanka	- 590503 591001 593027 591513 593021	E.K.D.
Kmdt org. wyw. br. kurj.	V.	Dziewiętnaście wioślarz ⁶⁹ wirtuoz ⁷⁰ wodnik wtórnik wyrwa	- 604532 604540 607033 613002 624525	Grój[ecka]
Kmdt org. wyw. br. kurj.	VI.	Sześć zab ⁷¹ zbieracz zdun ⁷² zecer zorza	- 647512 647536 649540 650020 656502	Dw[orzec] Wsch[odni]

12 V 41.

Dozorca
(ryż)

[maszynopis]

⁶⁵ Zob. przyp. 46.

⁶⁶ Dionizy Błęszyński ps. „Błechwa”, „Tank”. Zob. przyp. 47.

⁶⁷ Mieczysław Kazimierz Sokołowski ps. „Pomian”, „Unikat”, „Ojciec”, „Grzymała”. Zob. przyp. 47.

⁶⁸ Referentem wywiadu i kontrwywiadu w sztabie komendy Dzielnicy IV (Ochota) był por. (następnie kpt.) Roman Talarak (1913–1974) ps. „Gronowski”, „Urwis”. W Powstaniu Warszawskim początkowo na Ochocie, później na Mokotowie w pułku „Baszta”. Zob. *Encyklopedia polskiej emigracji i Polonii*, red. K. Dopierała, t. 5, S–Z, Toruń 2005, s. 101–102.

⁶⁹ Zob. przyp. 48.

⁷⁰ Referentem organizacyjnym Dzielnicy V (Mokotów) był Tadeusz Bandoła (1896–1984) ps. „Wirtuoz”, „Wizytator”, oficer WP (mjr –1937, ppłk – 1943). Do 4 VIII 1944 r. – zastępca komendanta Obwodu Mokotów. Zob. W. Bartoszewski, *op. cit.*, s. 586.

⁷¹ Zob. przyp. 49.

⁷² Referentem wywiadu i kontrwywiadu Dzielnicy VI Praga był ppor. Jerzy Tęsiorowski „Zdun”. Zob. H. Sztandau, *op. cit.*, s. 22.

Nr 5

**16 maja 1943. Odpis rozkazu nr 19 komendanta VII Obwodu AK „Obroża”
mjr. Kazimierza Krzyżaka „Kartuza” w sprawie zmiany kryptonimów
„Obroży”, „Folwarków” i członków „Zarządów”**

a

16.5.43 r.

Odpis

^bTeczka Nr 2^b

Rozkaz Nr 19/Org/tjn.

Zarządzam z dniem dzisiejszym następującą zmianę kryptonimów Obroży⁷³, Folwarków⁷⁴ oraz członków Zarządów⁷⁵:

Obroża	– ^c Spółdzielnia ^c	Goniec	– Technik ⁷⁶
Obszarnik	– ^c Kierownik ^{c77}	Pisarz	– Nadawca ⁷⁸
Z-ca	– Zastępca	WSOP	– Stróż ⁷⁹
Dozorca	– Pomocnik ⁸⁰	WSK	– Bona ⁸¹
Administrator I	– Sekretarz I ⁸²	Dostawca	– Opiekun ⁸³
Administrator II	– Sekretarz II	Strażnik	– Przedstawiciel ⁸⁴
Karbowy I	– Inżynier ⁸⁵	Adam	– Felczer ⁸⁶
Karbowy II	– Majster ⁸⁷	Epstein	– Egzekutor
^c Rządca	– Profesor ^{c88}	Wychowawczyni	– Siostra ⁸⁹
Ślusarz	– Mechanik ⁹⁰	Folwark	– Skład
Magazynier	– Składowy ⁹¹	Dzierżawca	– Właściciel ⁹²
Ekonom	– Kasjer ⁹³		

^a Dokument uszkodzony, tekst nieczytelny.

^{b-b} Dopisek odręczny.

⁷³ W czerwcu 1942 r. obwód obejmujący powiat warszawski rozkazem Komendy Głównej AK został wcielony do Okręgu Warszawa AK jako VII Obwód krypt. „Warzywa”, „Wrona”, później „Spółdzielnia”, „Obroża”, „Koleba”. Włączenie powiatu było podyktowane względami operacyjnymi. Por. *Załącznik 1. Kryptonimy obowiązujące w VII Obwodzie AK „Obroża” w latach 1943–1944*, w: J. Z. Sawicki, *op. cit.*, s. 257–258.

⁷⁴ Kryptonim rejonów.

⁷⁵ Kryptonim sztabu.

^{c-c} Podkreślenie odręczne.

⁷⁶ Kryptonim łączności bojowej.

⁷⁷ Kryptonimy dowódcy obwodu.

⁷⁸ Kryptonimy referenta propagandowego.

⁷⁹ Kryptonim inspektora Wojskowej Służby Ochrony Powstania.

⁸⁰ Kryptonimy adiutanta.

⁸¹ Kryptonim kierowniczkii Wojskowej Służby Kobiet.

⁸² Kryptonimy referenta organizacyjno-personalnego.

⁸³ Kryptonimy kierownika KOB.

⁸⁴ Kryptonimy kierownika referatu wojskowego.

⁸⁵ Kryptonimy kierownika wywiadu.

⁸⁶ Kryptonimy referenta służby zdrowia.

⁸⁷ Kryptonimy kierownika kontrwywiadu.

⁸⁸ Kryptonimy referenta taktyczno-szkoleniowego.

⁸⁹ Kryptonimy łączniczki.

⁹⁰ Kryptonimy dowódcy saperów.

⁹¹ Kryptonimy oficera broni.

⁹² Kryptonimy dowódcy rejonu.

⁹³ Kryptonimy kwatermistrza.

Kryptonimy te przeznacza się dla użytku ściśle służbowego członków Zarządu Spółdzielni i Składów oraz funkcyjnych, otrzymujących rozkazy bezpośrednio z Zarządu dla przekazania ich swoim podkomendnym, a więc w Składach, gdzie skrzynie są ujęte w Baloty⁹⁴, kryptonimy te otrzymują tylko woźni⁹⁵, w Składach, w których skrzynie nie są zgrupowane w Baloty – tragarze⁹⁶, natomiast zabraniam podawania ustalonych obecnie kryptonimów ogniowom niższym; nie wolno również używać nowych kryptonimów w stosunkach z organizacjami współpracującymi ewentualnie z grupami lub jednostkami przejmowanymi przez P.Z.P. szczególnie w okresie prowadzenia z nimi negocjacji.

Dla tych celów, jak i w kontaktach wewnętrznych w dół, należy ustalać dowolne kryptonimy, maskujące kryptonimy właściwe.

Pamiętać, że każdy kryptonim jest tajemnicą organiz[acji] i winien mieć – jak każda tajemnica i akcja organiz[acji] – jak największy, niezbędny zasięg.

/-/ Kierownik
dKartuz^{d97}

Spółdzielnia

16.5.[1]943 r.

Przesyłając odpis rozkazu Kierownika Spółdzielni do Składów, podaję nowe kryptonimy poszczególnych Składów⁹⁸:

Marianowo	– Brzozów	Piechocin	– Henryków
Łaniewo	– Celków	Ryniewo	– Jelsk
Ludwikowo	– Dęby	Sarnowo	– Kolczyn
Koralewo	– Fromczyn	Skład Marian-Obroza	– Lubicz
Natolin	– Gątyń		

Jednocześnie powiadamiam, iż rozkazem Montera został ustalony w korespondencji z Przystanią kryptonim dla Obroży – Koleba, dla Obszarnika – Kartuz.

°Sekretarz I°

[maszynopis]

⁹⁴ Kryptonim batalionu.

⁹⁵ Kryptonim dowódcy batalionu.

⁹⁶ Kryptonim dowódców kompanii.

^{d-d} Własnoręczny podpis mjr. Kazimierza Krzyżaka „Kartuza”.

⁹⁷ Kazimierz Krzyżak (1897–1985) ps. „Bronisław”, „Kartuz”, „Kalwin”, „Klient”, dyplomowany oficer służby stałej piechoty WP (mjr – 1941, ppłk – 1944). Od 1940 r. komendant VII Obwodu AK „Obroza”. W Powstaniu Warszawskim przebywał wraz ze sztabem „Obroży” i siłami kompanii osłownej w Śródmieściu Południe przy batalionie „Zaremba-Piorun”. Zob. T. Baczyński, *Batalion Armii Krajowej „Zaremba-Piorun” w Powstaniu Warszawskim*, Warszawa 1994, s. 42.

⁹⁸ VII Obwód AK „Obroza” podzielono na 8 rejonów („folwarków”, „składów”) z miejscem postoju dowództwa rejonu: I – Legionowo („Marianowo”, „Brzozów”), II – Marki („Łaniewo”, „Celków”), III – Rembertów („Ludwikowo”, „Dęby”), IV – Otwock („Koralewo”, „Fromczyn”), V – Piaseczno („Natolin”, „Gątyń”), VI – Pruszków („Piechocin”, „Henryków”, „Helenów”), VII – Ożarów („Ryniewo”, „Jelsk”, „Jaworzyn”), VIII – Łomianki („Sarnowo”, „Kolczyn”, „Łęgow”), natomiast sztab obwodu („Marian-Obroza”, „Lubicz”) mieścił się w Warszawie. Zob. J. Z. Sawicki, *op. cit.*, s. 56–67.

^{e-e} Własnoręczny podpis.

Nr 6

[wrzesień 1942]. Lista płac Okręgu Warszawa AK za sierpień 1942 r.

^aTeczka N 4^a

		Os.	Dod.	Lok.	Rycz.	Bezp.	Inne
Drap. Szt. za VIII.							
Monter	^a Ko. Okr. ^a	1.150.-	500.-			200.-	
Ala ⁹⁹	^a Szef łącz. konsp. ^a	650.-	500.-	575.-	25.-		100.-
Asia	^a Kier. poczty Okr. ^a	500.-	500.-		25.-		
Zofja	^a Sekretarka D-cy ^a	400.-	500.-		25.-		
Rena	^a Kier. pocz. Dziel. ^a	300.-	500.-		25.-		
Basia	^a Łączniczka ^a	300.-	500.-		25.-		
		3.300.-	3.000.-	575.-	125.-	200.-	100.-
					[łącznie] 7.300.-		

		Os.	Dod.	Lok.	Rycz.	Bezp.	Inne
Drap. I. za VIII.							
Adwokat	^a Szef I ^{a100}	900.-	500.-	250.-		100.-	
Aktor	^a Zca I ^a	650.-	500.-			150.-	
Aplikant	^a of. mob. ^a	500.-	500.-				
Ankieta	^a łączniczka ^a	300.-	500.-		100.-		50.-
Kom. więz.	^a spec. cele ^a						150.-
		2.350.-	2.000.-	250.-	100.-	250.-	200.-
					[łącznie] 5.150.-		

		Os.	Dod.	Lok.	Rycz.	Bezp.	Inne	Wyw.
Drap. II. za VIII.								
Muzyk	^a Szef II ^{a101}	700.-	500.-	850.-	300.-	100.-	100.-	4.000.-
Miecz	^a Z-ca Szefa II ^{a102}	500.-	500.-					
Mocarz	^a inf. okręgu ^{a103}	500.-	500.-					
Metalowiec	^a inf. przemysł. ^a	500.-	500.-					
^b Mazur	^a bryg.	500.-	500.-					
Mamut	wywiad.	500.-	500.-					
Cymak	do spec.	500.-	500.-					

^{a-a} Dopisek odręczny.^{b-b} Wyrazy ujęte w odręcznie dorysowaną klamrę.⁹⁹ Zob. przyp. 7.¹⁰⁰ Zob. przyp. 16.

¹⁰¹ Szefem Wydziału II Komendy Okręgu Warszawa AK krypt. „Muzyk” był Alfons Piorunowski (1897–1944), oficer służby stałej piechoty WP (kpt. – 1928, mjr – 1944). Szefem Wydziału II był od kwietnia 1942 do września 1943 r. W maju 1944 r. został kierownikiem komórki „Kasyno”, odpowiedzialnej za bezpieczeństwo Oddziału II KG AK. Zaginął w Powstaniu Warszawskim. Zob. A. K. Kunert, *op. cit.*, t. 2, s. 152–153.

¹⁰² Zastępcą szefa Wydziału II Komendy Okręgu Warszawa AK krypt. „Miecz” był Henryk Aleksander Trojańczyk (1907–1984). Od jesieni 1941 r. był również szefem wywiadu ofensywnego. Od września 1943 r. do upadku powstania – szef Wydziału II Komendy Okręgu Warszawa AK. Zob. *Ibidem*, s. 180–181.

¹⁰³ Oficerem informacyjnym w Wydziale II Komendy Okręgu Warszawa AK był Bolesław Kozubowski (1903–1965) ps. „Bolesław”, „Mocarz”, „Pleban”, oficer rezerwy piechoty WP (ppor. – 1931, por. – 1942, kpt. – 1945). W czerwcu 1944 r. aresztowany, trafił do obozu Gross-Rosen (Rogoźnica). Zob.: *Ibidem*, t. 1, s. 102–103; *Wywiad i kontrwywiad Armii Krajowej*, red. W. Bułhak, Warszawa 2008, s. 65.

ARCHIWUM KOMENDY OKRĘGU WARSZAWA ZWZ-AK (1940–1943)

Wyga	przeznaczeń ^a	400.-	500.-				
Turek ^b		400.-	500.-				
^b Aleksander ¹⁰⁴	^a ekipa	400.-	500.-				
Bohdan	lik. ^a	500.-	500.-				<u>S.2.254.50</u>
Twardy ^{b 105}		400.-	500.-				
^b Maria	^a kurjerki ^a	300.-	500.-				
Luba ^b		400.-	500.-				
Mira		300.-	500.-				
		6.800.-	7.500.-	850.-	300.-	100.-	100.- 4.000.-
[łącznie 19.650]							

Drap. III. za VIII.		Os.	Dod.	Lok.	Rycz.	Bezp.	Inne
Chirurg	^a Szef III ^{a106}	900.-	500.-	275.-		150.-	650.-
Chuchro	^a D-ca Sap. ^{a107}	650.-	500.-			100.-	
Chochlik	^a Kier. Z.O. ^a	x500.-					xk.p. 500.-
Antoni	^a refer. art. ^a	500.-	500.-	100.-			
Chwacki	^a Zca dcy sap. ^{a108}	400.-	500.-				do wypł. 6.550
Chwila	^a łączniczka ^a	300.-	500.-		25.-		
		3.250.-	2.500.-	375.-	25.-	250.-	650.-
[łącznie 7.050]							

Drap. IV. za VIII.		Os.	Dod.	Lok.	Rycz.	Bezp.	Inne
Daktyl ¹⁰⁹	^a -Kwatermistrz ^a	650.-	500.-	100.-		100.-	
Dalmierz ¹¹⁰	^a -szef uzbr. ^a	650.-	500.-				
		1.300.-	1.000.-	100.-		100.-	
[łącznie] 2.500.-							

^{a-a} Dopisek odręczny.

^{b-b} Wyrazy ujęte w odręcznie dorysowaną kłamrę.

¹⁰⁴ Aleksander Dakowski (1914–2001) ps. „Aleksander”, oficer służby stałej piechoty WP (ppor. – 1937, por. – 1942, kpt. – 1944). W konspiracji od stycznia 1940 r. Początkowo oficer łączności Obwodu Żoliborz Okręgu Warszawa-Miasto ZWZ, następnie dowódca grupy likwidacyjnej Komendy Okręgu. Jesienią 1942 r. przeniesiony do Oddziału V KG AK, od 1943 r. dowodził kompanią „Omnibus” batalionu radiotelegraficznego „Iskry” (także w Powstaniu Warszawskim). Zob.: A. K. Kunert, *op. cit.*, t. 1, s. 135–136; *Wywiad i kontrwywiad...*, s. 349–350.

¹⁰⁵ Leszek Kowalewski (1910–1943) ps. „Czarny”, „Leszek”, „Twardy”, oficer rezerwy artylerii WP (ppor. – 1936, por. – 1942). W konspiracji początkowo członek organizacji „Orzeł Biały”, później w ZWZ zastępca dowódcy baterii artylerii 7 pp „Madagaskar” – „Gałuch”. Następnie zastępca dowódcy grupy likwidacyjnej Okręgu Warszawskiego. Uczestniczył m.in. w głośnej akcji na Igo Syma. Organizator i dowódca grupy likwidacyjnej („Wapiennik”, potem „993/W”) kontrwywiadu Oddziału II KG ZWZ-AK. Aresztowany w lipcu 1943 r., rozstrzelany. Zob. A. K. Kunert, *op. cit.*, t. 1, s. 101.

¹⁰⁶ Stanisław Weber ps. „Autor”, „Chirurg”. Zob. przyp. 10.

¹⁰⁷ Dowódcą saperów Okręgu Warszawa AK był Jerzy Antoni Lewiński (1908–1943) ps. „Chuchro”, „Jurek”, oficer służby stałej saperów WP (kpt. – 1939, mjr – 1943). Organizator i dowódca Kedywu Okręgu Warszawa AK. Aresztowany w listopadzie 1943 r., rozstrzelany w publicznej egzekucji. Zob. A. K. Kunert, *op. cit.*, t. 1, s. 109–110.

¹⁰⁸ Zastępcą dowódcy saperów Okręgu Warszawa AK był kpt. Józef Pszenny ps. „Chwacki”. Zob. przyp. 54.

¹⁰⁹ Tadeusz Emil Dąbrowski ps. „Daktyl”. Zob. przyp. 55.

¹¹⁰ Szefem uzbrojenia Okręgu był mjr Tadeusz Sebowicz (1897–1974) ps. „Dalmierz”.

DOKUMENTY I MATERIAŁY

Drap. V. za VIII.		Os.	Dod.	Lok.	Rycz.	Bezp.	Inne
Echo ¹¹¹	^a – szef łącz. ^a	700.-	500.-	390.-	320.-	100.-	140.-
Egoista	^a Z-ca szefa łącz. ^a	500.-	500.-				
Ekspert	^a –ofic. radio. ^a	500.-	500.-				
Emocja	^a łączniczka ^a	200.-	500.-				
		1900.-	2000.-	390.-	320.-	100.-	140.-
[łącznie] 4.850.-							
Drap. VI. za VIII.		Os.	Dod.	Lok.	Inne		
Faktor ¹¹²	^a szef B.I.P. ^a	700.-	500.-	200.-	200.-		
^b Teresa	^a sekretar. ^a	300.-	500.-				
Witold	^a lustrator ^a	400.-	500.-		700.-		
Ada	^a pers. ^a	400.-	500.-				
Krystyna		300.-	500.-				
Irena	^a kolp. ^a	200.-	500.-				
Justyna		300.-	500.-				
Tola		200.-	500.-				
Elka		200.-	500.-				
Ludwika		200.-	500.-				
Iza		200.-	500.-				
Sabina		200.-	500.-				
Danuta		200.-	500.-				
Zofja		200.-	500.-				
Maria		300.-	500.-	200.-	800.-		
Julja ^b		200.-	500.-				
Sztuka					800.-		
Wawer	^a grupa małego sabotażu ^a				1000.-		
		4.500.-	8.000.-	400.-	3.500.-		
[łącznie] 16.400.-							
Drap. VII. za VIII.		Os.	Dod.	Rycz.	Lok.	Inne	
Litwin	^a Szef W. Fi. ^a		500.-	500.-	150.-	100.-	200.-
Liniowiec	^a kol. ^a		500.-	500.-			
Lis	^a Poczty i teleg. ^a		350.-	500.-			
Limba	^a admini. ^a		200.-	500.-			
Lilja	^a łączniczka ^a		200.-	500.-			
^c Lustrator	^a wywiad ^a		650.-	500.-			1.000.-
^b W.1			400.-	500.-			
W.2			400.-	500.-			
W.3			400.-	500.-			
W.4 ^b			400.-	500.-			
			4.000.-	5.000.-	150.-	100.-	1.200.-
[łącznie] 10.450.-							

^{a-a} Dopisek odręczny.

^{b-b} Wyrazy ujęte w odręcznie dorysowaną klamrę.

¹¹¹ Szefem Wydziału V Komendy Okręgu Warszawa AK był Leopold Franciszek Piątkiewicz (1901–1984) ps. „Echo”, oficer służby stałej łączności WP (kpt. – 1934, mjr – 1943, ppłk – 1945). Funkcję szefa Wydziału V pełnił od maja 1942 r. W czerwcu 1943 r. został przeniesiony do Komendy Obszaru Lwów AK. Zob. A. K. Kunert, *op. cit.*, t. 2, s. 147–148.

¹¹² Aleksander Kamiński ps. „Faktor”. Zob. przyp. 57.

ARCHIWUM KOMENDY OKRĘGU WARSZAWA ZWZ-AK (1940–1943)

Drap. SOP. ¹¹³ za VIII.		Os.	Dod.	Lok.	Rycz.	Inne
Narciarz ¹¹⁴	^a Insp. Sop ^a	700.-	500.-	200.-	50.-	250.-
^b Narczyz ¹¹⁵		500.-	500.-	100.-	50.-	150.-
Nadawca		350.-	500.-			150.-
Nauczyciel	^a insp. dziel. ^a					150.-
Neurolog		500.-	500.-			100.-
Neofita		500.-	500.-	100.-		100.-
Nektar		500.-	500.-	100.-		100.-
Nadzorca ^b						500.-
		3.050.-	3.000.-	500.-	100.-	1.500.-
[łącznie] 8.150.-						
Drap. za VIII.	Kozuba ¹¹⁶ :	Os. 500.-	Dod. 500.-	^a Zca Kta Okr ^a	1.000.-	
Drap. za VIII.	Groch ¹¹⁷ :	Os. 700.-	Dod. 500.-	Lok. 100.-	Rycz. 150.-	Przej. 3-7 500.-
	^a inspek. rej. ^{a 118}					[łącznie] 1.950.-
Drap. za VIII.	Rymarz ¹¹⁹ :	Os. 700.-	Dod. 500.-	Rycz. 150.-	Przej. III-VII. 500.-	
	^a inspek. rej. ^a				R[azem] 1.850.-	
Drap. za VIII.	Gazda:	Os. 500.-	Dod. 500.-	Lok. 100.-	Rycz. 50.-	
	^a Komórka paszport. ^a				R[azem] 1.150.-	

^{a-a} Dopisek odręczny.

^{b-b} Wyrazy ujęte w odręcznie dorysowaną klamrę.

¹¹³ Powstała w 1942 r. Służba Ochrony Powstania (SOP), przemianowana rok później na Wojskową Służbę Ochrony Powstania (WSOP) – formacja AK do ochrony powstania. Do jej głównych zadań należało: samodzielne opanowanie wybranych obiektów użyteczności publicznej; współdziałanie z oddziałami liniowymi w opanowaniu obiektów o znaczeniu strategicznym; samodzielne zwalczanie dywersantów i sabotażystów; zwalczanie spadochroniarzy nieprzyjacielskich; zorganizowanie obrony przeciwlotniczej biernej; przygotowanie dozoru nad jeńcami. Do każdego zgrupowania liniowego AK było przydzielone konkretne Zgrupowanie WSOP o tej samej numeracji. W powstaniu oddziały WSOP walczyły na pierwszej linii frontu, m.in. bataliony „Dzik” i „Bełt”, Zgrupowanie „Kryśka” czy załoga „Elektrownia” kpt. „Cubryny”. Zob. A. Sanojca, *op. cit.*, s. 136–138.

¹¹⁴ Inspektorem SOP (WSOP) Okręgu Warszawa AK do 2 VI 1943 r. był ppłk Franciszek Julian Znamirowski (1894–1972) ps. „Narciarz”. Zob. A. K. Kunert, *op. cit.*, t. 3, s. 177–179.

¹¹⁵ Kpt. A. Minasiewicz ps. „Rafał”, „Narczyz”, inspektor SOP Obwodu Śródmieście (aresztowany). Zob. A. Sanojca, *op. cit.*, s. 138.

¹¹⁶ Karol Jan Ziemiński (1895–1974) ps. „Kozuba”, „Wachnowski”, dyplomowany oficer służby stałej piechoty WP (ppłk – 1934, płk – 1943, gen. bryg. – 1964). W konspiracji od 1940 r., komendant oddziałów wojskowych Polskiego Związku Wolności. Od 1942 r. – szef Wydziału Wyszkożenia Piechoty w Oddziale III KG AK. Jednocześnie pełnił funkcję zastępcy komendanta Okręgu Warszawa ZWZ-AK i komendanta rezerw Okręgu. W sierpniu 1944 r., jako dowódca „Grupy Północ”, kierował obroną Starego Miasta. Od 4 IX zastępca komendanta Okręgu Warszawa AK, dowodzącego całością sił powstańczych. Od 20 IX 1944 r. – zastępca dowódcy Warszawskiego Korpusu AK. Po wojnie na emigracji. Zob. A. K. Kunert, *op. cit.*, t. 1, s. 167–168.

¹¹⁷ Mieczysław Bigoszewski (1899–1964) ps. „Groch”, oficer służby stałej kawalerii WP (mjr – 1936, ppłk – 1943). W konspiracji od grudnia 1939 r. Pełnił kolejno funkcje inspektora wyszkolenia w Oddziale III KG SZP-ZWZ, inspektora Komendy Okręgu Warszawa-Miasto ZWZ i inspektora-dowódcy prawego brzegu Wisły VII Obwodu Okręgu Warszawa AK. W czasie Powstania Warszawskiego mianowany komendantem placu m.st. Warszawy. Zob. *Ibidem*, t. 3, s. 44–45.

¹¹⁸ Aby ułatwić dowodzenie, kontrolę, wyszkolenie i lepszą koordynację VII Obwodu, przy Komendzie Okręgu utworzono szczebel pośredni, czyli inspektoraty. Dla rejonów prawobrzeżnych inspektorem był ppłk Mieczysław Bigoszewski „Groch”, dla rejonów lewobrzeżnych – ppłk Karol Błasiński „Rymarz”. Zob. J. Sawicki, *op. cit.*, s. 42.

¹¹⁹ Karol Błasiński ps. „Reflektor”, „Rymarz”, „Antoni”. Zob. przyp. 8.

DOKUMENTY I MATERIAŁY

Dz. I. za VIII.		Os.	Dod.	Lok.	Rycz.	Bezp.	Mob.
Rabin ¹²⁰	^a Kt dz.I ^a	900.-	500.-	500.-	150.-	200.-	200.-
Rachmistrz ¹²¹	^a Z-ca Kta ^a	650.-	500.-				
Radca	^a ofic. org. ^a	650.-	500.-				
Raptus ¹²²	^a ofic. inf. ^a	400.-	500.-				
Roch	^a dca rej. ^a	200.-	500.-	^b x			
Milewicz	^a dca rej. ^a	200.-	500.-	x	^a z sum niewykorzystanych na etaty ^a		
Zasław	^a „ „ ^a	200.-	500.-	x ^b			
Rączka	^a łączni. ^a	350.-	500.-				
		3.550.-	4.000.-	500.-	150.-	200.-	200.-
[łącznie] 8.600.-							

Dz. II. za VIII.		Os.	Dod.	Lok.	Rycz.	Bezp.	Mob.
Sadownik ¹²³	^a Kt. Dziel. ^a	900.-	500.-	250.-	100.-	100.-	200.-
Saksofon	^a ofic. org. ^a	650.-	500.-				
Sęp	^a ofic. inf. ^a	650.-	500.-				
Sfinks	^a ofic. broni ^a	650.-	500.-				
^b Junosza ¹²⁴	^a kci rej. ^a	200.-	500.-	^b x			
Jur ^b ¹²⁵		250.-	500.-	x		^a detto ^a [dług]	
Słuchawka	^a ofic. łącz. ^a	200.-	500.-	x ^b			
Sikora	^a łączniczka ^a	300.-	500.-				
		3.800.-	4.000.-	250.-	100.-	100.-	200.-
[łącznie] 8.450.-							

Dz. III. za VIII.		Os.	Dod.	Lok.	Rycz.	Bezp.	Mob.
Tambur	^a Kt dziel. ^a	700.-	500.-	350.-	100.-	100.-	200.-
Tank ¹²⁶	^a ofic. org. ^a	650.-	500.-				
Tasak	^a oficer inf. ^a	400.-	500.-				
Tapicer	^a ofic. broni ^a	400.-	500.-				
Mazur	^a ofic. łącz. ^a	300.-	500.-				
Tancerka	^a łącznicz. ^a	300.-	500.-				
		2.750.-	3.000.-	350.-	100.-	100.-	200.-
[łącznie] 6.500.-							

Dz. V ¹²⁷ za VIII.	Os.	Dod.	Lok.	Rycz.	Bezp.	Mob.
Wioślarz	^a K. dziel. ^{a128}	900.-	500.-	350.-	100.-	100.-
Wirtuoz	^a Zca kta dziel. ^a	650.-	500.-			

^{a-a} Dopisek odręczny.

^{b-b} Wyrazy ujęte w odręcznie dorysowaną kłamrę.

¹²⁰ Konstanty Kułagowski ps. „Rareż”, „Reżyser”, „Rabin”, „Zbrozek”. Zob. przyp. 59.

¹²¹ Włodzimierz Zawadzki ps. „Rachmistrz”, „Bartkiewicz”. Zob. przyp. 60.

¹²² Stanisław Taczanowski ps. „Raptus”, „Dowgird”. Zob. przyp. 61.

¹²³ Mieczysław Roman Niedzielski ps. „Boruta”, „Papuga”, „Sadownik”, „Wojciechowski”, „Żywi-
ciel”. Zob. przyp. 45.

¹²⁴ Rtm. Adam Rzeszotarski (1903–1971) ps. „Junosza”, „Żmija”.

¹²⁵ Kpt. Marian Kamiński (1912–1994) ps. „Jur”, „Żagłowiec”.

¹²⁶ Mjr Dionizy Błeszyński ps. „Tank”. Zob. przyp. 47.

¹²⁷ W dokumencie błędnie podano: „Dz. IV”.

¹²⁸ Komendantem Dzielnicy V (Mokotów) krypt. „Wioślarz” był Aleksander Hrynkiewicz (1896–
1981) ps. „Marek”, „Przegonia”, „Wizytator”, oficer służby stałej kawalerii WP (mjr – 1935, ppłk –
1942?). Funkcję komendanta Obwodu Mokotów pełnił od 1942 do sierpnia 1944 r. Zob. A. K. Kunert,
op. cit., t. 1, s. 85.

ARCHIWUM KOMENDY OKRĘGU WARSZAWA ZWZ-AK (1940–1943)

Wodnik	^a ofic. org. ^a	400.-	500.-				
^d [Wtórnik]	^a [ofic. inf.] ^{a d}	500.-	500.-				
Wacław	^a K.Z. ^{a129}	500.-	500.-				
Smolikowski ¹³⁰	^a Kt. rej. ^a	200.-	500.-	^b x			
Leon ¹³¹	^a Kt. rej. ^a	200.-	500.-	x			^a detto ^a
Janek ¹³²	^a ofic. łącz. ^a	200.-	500.-	^b x			
Wyrwa	^a łącznicz. ^a	300.-	500.-				
		3.850.-	4.500.-	350.-	100.-	100.-	200.-
				[łącznie] 9.100.-			
Dz. IV ¹³³ za VIII.	Os.	Dod.	Lok.	Rycz.	Bezp.	Mob.	
Unikat	^a Kt. dziel. ^{a134}	700.-	500.-	350.-	100.-	100.-	200.-
Uparciuch	^a ofic. org. ^a	650.-	500.-				
Urwis	^a ofic. inf. ^a	400.-	500.-				S. 40.-
Upominek	^a ofic. łącz. ^a	300.-	500.-				
Urszulanka	^a łącz. ^a	300.-	500.-				
		2.350.-	2.500.-	350.-	100.-	100.-	200.-
				[łącznie] 5.600.-			
Dz. VI. za VIII.	Os.	Dod.	Lok.	Rycz.	Bezp.	Mob.	
Ząb	^a Kt. dziel. ^{a135}	900.-	500.-	400.-	100.-	150.-	200.-
Zbieracz	^a Zca kta ^a	400.-	500.-				
Zdun	^a ofic. org. ^a	400.-	500.-				
Zecer	^a „ inf. ^a	400.-	500.-				
Zegarmistrz	^a K.Z. ^a	500.-	500.-				
Rak	^a K.Z. ^a	500.-	500.-				
^b Tara ¹³⁶	^a kci rej. ^a	250.-	500.-	^b x			
Stefan ¹³⁷		300.-	500.-	x			^a detto ^a
Olgiard ^b		250.-	500.-	^b x			
Zorza	^a łącznicz. ^a	300.-	500.-				
		4.200.-	5.000.-	400.-	100.-	150.-	200.-
				[łącznie] 10.050.-			

^{a-a} Dopisek odręczny.

^{b-b} Wyrazy ujęte w odrębnym dorysowaną klamrę.

^{d-d} Dokument uszkodzony, tekst dopisano na podstawie innych sprawozdań finansowych.

¹²⁹ Korpus Zachodni – formacja ZWZ-AK działająca od 1941 r. na terenie Generalnego Gubernatorstwa, werbująca wysiedlonych mieszkańców Wielkopolski i Pomorza, jako przyszłe struktury wojskowe dla okręgów AK Poznań i Pomorze. Na terenie Warszawy liczniejsze skupiska ludności wysiedlonej z Ziemi Zachodnich przydzielono do podwarszawskiego Obwodu i niektórych dzielnic miejskich (obwodów). Zob. A. Sanojca, *op. cit.*, s. 141–142.

¹³⁰ Rtm. Stefan Smolicz (1908–1985) ps. „Smolikowski”, „Wrak”, komendant 1 Rejonu V Obwodu Mokotów.

¹³¹ Kpt. Ryszard Leon Degórski (1904–?) ps. „Leon”, „Brzoza”, komendant 2 Rejonu V Obwodu Mokotów.

¹³² Por. Jan Mieczysław Baranowski (1910–1997) ps. „Janek”, „Roger”.

¹³³ W dokumencie błędnie podano: „Dz. V”.

¹³⁴ Mieczysław Kazimierz Sokołowski ps. „Pomian”, „Unikat”, „Ojciec”, „Grzymała”. Zob. przyp. 47.

¹³⁵ Od sierpnia 1942 r. komendantem Dzielnic VI Praga był Zygmunt Ignacy Rylski (1898–1945) ps. „Hańcza”, „Ładny”, „Ząb”, oficer służby stałej piechoty WP (mjr – 1939, ppłk – 1943). Aresztowany w lutym 1944 r., wywieziony do obozu koncentracyjnego Stutthof. Zamordowany podczas ewakuacji obozu w styczniu 1945 r. Zob. A. K. Kunert, *op. cit.*, t. 3, s. 156–157.

¹³⁶ Kpt. Kazimierz Lichodziejewski (1900–1974) ps. „Tara”.

¹³⁷ Mjr Henryk Bełdycki (1894–1965) ps. „Stefan”.

DOKUMENTY I MATERIAŁY

Obroża za VIII.		Os.	Dod.	Lok.	Rycz.	Mob.
Rządca ¹³⁸	^a ofic. taktycz. ^a	500.-	400.-	100.-	100.-	300.-
Administrator	^a ofic. org. ^a	500.-	400.-			
Ślusarz	^a of. saper ^a	400.-	400.-		100.-	
Goniec I	^a of. łącz. ^a	200.-	400.-	^a x detto ^a		
		1.600.-	1.600.-	100.-	200.-	300.-
				[łącznie] 3.800.-		
Paluch ¹³⁹ za VIII.		Os.	Dod.	Inne.		
Wysocki	^a Dca Palucha ^a	650.-	500.-	400.-	^a dca dziel. ^a	
Odyniec ¹⁴⁰	^a Z-ca dcy ^a	500.-	500.-		^a ofic. inf. ^a	
Zawisza ¹⁴¹	^a dowódca baonu ^a	400.-	500.-		^a ref. ^{a e}	
Nowina ¹⁴²		500.-	500.-			
Grot ¹⁴³	^a ofi. plutonu ^a	500.-	500.-	^a ofic. org. ^a		
		2.550.-	2.500.-	400.-		
				[łącznie] 5.450.-		
Drap. „201” ¹⁴⁴ za VIII.			zł 200.-			
Drap. KOP ¹⁴⁵ za VIII.			zł 500.-			
Drap. SSM ¹⁴⁶ za VIII.			zł 200.-			
Drap. SSZ ¹⁴⁷ za VIII.			zł 200.-			
Drap. Wigry ¹⁴⁸ za VIII.			zł 150.-			
Czytelnia za VIII.		Os.	Dod.	Lok.	Rycz.	
Rysia ¹⁴⁹	^a kd W.S.K. ^a	400.-	500.-	140.-	x 50.-	x. w tym zł 40.- za VII.
^d [Zofja] ^d		200.-	500.-			
		600.-	1000.-	140.-	50.-	

Drap. Kasa podr. za VIII. zł 1.660.-

[maszynopis]

¹³⁸ Zob. przyp. 97.

¹³⁹ W styczniu 1942 r. w wyniku studium planu powstania powszechnego wydzielono z powiatu warszawskiego Samodzielny Rejon Okęcie – Paluch. Trzon sił rejonu stanowił 7 pułk piechoty „Madagaskar” – „Garłuch” – „Gromada”. Dowódcą pułku i jednocześnie komendantem rejonu był Stanisław Babiaryz (1900–1947) ps. „Gerwazy”, „Gniewosz”, „Wysocki”. Przed powstaniem 8 Samodzielny Rejon Okęcie przekształcono w VIII Obwód Okręgu Warszawa AK. Zob.: A. Sanojca, *op. cit.*, s. 120, 126; J. Kulesza, *„Garłuch” 7 Pułk Piechoty AK*, Warszawa 2004, s. 109; A. K. Kunert, *op. cit.*, t. 2, s. 29.

¹⁴⁰ Mjr Mikołaj Sukniewicz (1898–1979) ps. „Odyniec”.

¹⁴¹ Mjr Aleksander Mazur (1904–1944) ps. „Zawisza. Poległ w pierwszym dniu Powstania Warszawskiego.

^e Dopisek nieczytelny.

¹⁴² Kpt. Stefan Niewolak (1894–?) ps. „Nowina”.

¹⁴³ Ppor. Antoni Michał Rościszewski (1920–1944) ps. „Grot”. Poległ w drugim dniu Powstania Warszawskiego na Szczęśliwicach.

¹⁴⁴ Mowa o 201 pułku piechoty AK dowodzonej przez rtm. Jana Tarnowskiego ps. „Lelek”, od kwietnia 1943 r. komendanta III Obwodu Wola Okręgu Warszawa AK. Zob. SPP, sygn. B.I.17/63, Wspomnienia rtm. Juliusza Łoskoczyńskiego, Ułani Pułku 3 Ułanów w Armii Krajowej, mps, Londyn 1949.

¹⁴⁵ Komenda Obrońców Polski, zwana także Związkiem Obrońców Polski lub Korpusem Obrońców Polski – organizacja konspiracyjna działająca w latach 1939–1943. W lutym 1942 r. część organiza-

Nr 7

22 sierpnia 1941. Sprawozdanie Komendanta Okręgu Warszawa-Miasto ZWZ ppłk. Antoniego Chruściela „Dozorcy” za pierwsze półrocze 1941 r.

Drapacz.

S P R A W O Z D A N I E z a I p ó ł r o c z e 1 9 4 1 .

1. Warunki pracy.

Warunki pracy są ciężkie. Wynikają one – rzecz naturalna – z drożyzny życia, trudności znalezienia odpowiedniej maski (fikcyjnej pracy) oraz konieczności częstej zmiany mieszkania oraz legalizacji. Łączy się to ściśle z p. 2 „bezpieczeństwo”.

2. Bezpieczeństwo oraz wsypy i straty. (szczegółowy wykaz strat /funkcjami/ był przedstawiony).

W r. 1941 miały miejsce następujące wsypy, które objęły prawie wyłącznie wydział II-gi:

- 1) Wsypa „grupy Roberta” objęła prawie cały jego zespół (6 osób). Wyniknęła ona z aresztowania Szopińskiego¹⁵¹ w 1940 r. na skutek jego poprzedniej pracy w O[ddziale] II w Tczewie i korespondencji z żoną, zamieszkałą w Grudziądzu. Wedle posiadanych materiałów, Szopiński sypanął grupę Roberta (raport zwolnionego agenta z Gdańska).
- 2) Wsypa „Agta”. W tym wypadku chodzi o grupę aresztowanych osób, pracujących bezpośrednio z szefem wydz[iału] II (kurierka „Halina”) oraz luźno z nim związanych na terenie firmy, założonej w styczniu 1940 r.; sprawca tej wsypy jest wedle posiadanych przeze mnie danych (meldunki z Pawiaka: „Haliny”, „Jacka”, „Olgi” i innych) – Uchmański Jerzy. Wsypa ta objęła również kilka osób z K.W. [kontrywiad] („Jacek” i „Tadek”), a nawet łączy się z nią rewizja w mieszkaniu szefa K.W.
- 3) Wsypa „grupy Zbyszka”. Wsypa objęła kurierkę dawną „Zbyszka” Olgę. Spowodowana została samobójstwem „Karola” na Pawiaku i spowodowanym przez to ściślejším śledztwem oraz sypaniem „Leona”.

cji pod dowództwem mjr. Andrzeja Rzewuskiego „Abreka” scaliła się z AK. Pozostali podpisali akt konsolidacyjny z organizacją Miecz i Pług i Organizacją Wojskową. Zob. T. Strzembosz, *op. cit.*, s. 76–77.

¹⁴⁶ Szare Szeregi Męskie.

¹⁴⁷ Szare Szeregi Żeńskie „Związek Koniczyny”, „Bądź Gotów”.

¹⁴⁸ „Wigry” – konspiracyjna organizacja harcerska. W listopadzie 1943 r. połączyły się z Szarymi Szeregami.

¹⁴⁹ Komendantką Wojskowej Służby Kobiet (WSK) Okręgu Warszawa AK była Maria Drzymulska z d. Szymkiewicz (1908–?) ps. „Rysia”. Funkcję tę pełniła także w Powstaniu Warszawskim. Po wojnie w Wielkiej Brytanii, od 1956 r. w Australii. Zob. W. Bartoszewski, *op. cit.*, s. 600.

¹⁵⁰ Mowa o Wawrzyńcu Leonie Szopińskim. Zob. AAN, X-20, k. 56, Sprawozdanie KW za okres od 5 do 12 VII 1941 r.

4) Wsypa w dzielnicy Wola pociągnęła za sobą stratę dla nas ofic[era] org[anizacyjnego] tej dzielnicy¹⁵¹. Do tej pory nie możemy ustalić, kto go zadenuncjował. Skończyło się na tym jednym aresztowaniu.

Wsypa „Roberta” została zlokalizowana – aresztowani znajdują się w Gdańsku, nie sypią i są dane, że i w dalszym czasie sypać nie będą.

Wsypa „Agta” zlokalizowana – zainteresowani i zagrożeni ze strony Uchmańskiego pozmieniali nazwiska i mieszkania. Do czasu jego likwidacji grozi tylko osobiste zetknięcie się z nim, względnie rozpoznanie przez agentów G[estapo] z rysopisów. Z aresztowanych osób „Jacek” prawdopodobnie rozstrzelany, „Halina” dzielnie się trzyma – nie sypie. Inne osoby mało się orientują w pracy organizacyjnej.

Wsypa „Zbyszek” – zlokalizowana. Aresztowana „Olga” nie sypie i wszystko wskazuje na to, że sypać nie będzie. Dotyczy tylko na razie grupy K.W. „Zbyszka”, która się zabezpieczyła. Luki, powstałe przez aresztowania, zostały natychmiast uzupełnione, szeregi doszlusowane. Nastrój pracy – poza drobnymi pojedynczymi wypadkami – bardzo dobry.

Nie ulega kwestii, że nastrój i wyniki pracy można by polepszyć i zwiększyć przez roztoczenie nad aparatem wyw[iadu] i kontrwyw[iadu] troskliwszej opieki materialnej, a więc dostarczenie im od czasu do czasu środków żywności oraz przede wszystkim obuwia i odzieży.

Z zagadnieniem bezpieczeństwa łączy się sprawa likwidacji. Można by zaryzykować twierdzenie, że gdyby likwidacja działała sprawniej, dałoby się może uniknąć wielu wsep. Na terror niemiecki powinien jako odpowiednik w stosunku do zdrajców istnieć kontrterror nasz, czyli – innymi słowy – główny wysiłek w dziedzinie bezpieczeństwa winien być skierowany na zorganizowanie szerokiej i sprawnej akcji likwidacyjnej w stosunku do zdrajców.

3. Stosunki ze stronnictwami od strony pracy wojsk[owej].

Na terenie Warszawy aktywność polityczną wykazują następujące ośrodki polityczne: 1. P[olska] P[artia] S[ocjalistyczna] 2. Stronnictwo Ludowe, 3. Str[onictwo] Narodowe, 4. Str[onictwo] Demokratyczne, 5. Pewne grupy zwane Front Morges, 6. Pewne grupy zwane Konfederacją Narodu, 7. Różne drobne grupki, zupełnie nie związane organizacyjnie, Piłsudczyków.

To są wszystkie grupy wytwarzające w większym albo w mniejszym zakresie opinię polityczną na terenie stolicy. Rozróżnić należy góry partii od tzw. dołów. Góry partii próbują za wszelką cenę powiązać ze sobą doły, które idą

¹⁵¹ Chodzi o Stanisława Dobrskiego (1898–1957) ps. „Majster”, „Żuk”, dyplomowanego oficera służby stałej piechoty WP (kpt. – 1935, mjr – 1941, ppłk – 1943). Od jesieni 1939 r. w SZP-ZWZ-AK. Początkowo był oficerem organizacyjnym, a następnie komendantem Obwodu Wola. W maju 1941 r. został aresztowany przez gestapo i osadzony na Pawiaku, skąd w marcu 1942 r. zbiegł. Od połowy 1942 r. pełnił funkcję zastępcy, a następnie komendanta Okręgu AK Polesie. Zagrożony aresztowaniem w kwietniu 1944 r. przyjechał do Warszawy. W Powstaniu Warszawskim pełnił funkcję oficera operacyjnego w sztabie komendanta Obwodu Mokotów. Zob. *Powstanie na Mokotowie. Relacje dowódców. Warszawskie Termopile 1944*, red. J. Kłoczowski, Warszawa 2009, s. 18–19 i n.; Cz. Hołub, *Okręg Poleski ZWZ-AK w latach 1939–1944. Zarys działań*, Warszawa 1991, s. 55, 79, 83, 112.

luzem i całkowicie odmiennymi torami, aniżeli nakreślonymi przez góry partii. Powszechnie jest znaną rzeczą, że doły polityczne wykazują znacznie więcej rozumu, czy instynktu politycznego, aniżeli zacierzwione walkami ośrodki kierownicze [i] polityczne.

Z grubsza można powiedzieć, że doły wszystkich poważniejszych ugrupowań nie bawią się w dialektykę przyszłościową, w wytyczne przyszłych dróg w Polsce. Chciałyby one obecnie brać udział w wyzwoleniu Polski, a dalsze urządzenie i ew[entualne] walki wewnętrzne pozostawiają na później. Dlatego stosunek dołów do roboty podziemnej jest b[ardzo] pozytywny. Doły zawsze były rozżalone, że panuje tak wielkie zróżniczkowanie w robocie podziemnej, że jest tyle grup i gruppek, że wychodzi tyle pism. Wszyscy, którzy bywają w terenie, mogą z łatwością zauważyć niesłychaną ^aofiarność^a, poświęcenie i bezinteresowność tzw. dołów, nie wyłączając dołów politycznych.

Krótką charakterystyka poszczególnych ugrupowań i ich stosunku do P[olskiego] Z[wiązku] P[owstańczego]¹⁵² byłaby następująca: 1. PPS – rozbite na parę gruppek. W[olność] R[ówność] N[iepodległość], Gwardia, Barykada Wolności i inne nie posiadające własnych pism.

Stosunek do PZP najbardziej pozytywny i góry i dołu. Początkowo szli całkowicie na robotę z nami, obecnie istnieje pewnego rodzaju oziębienie, a to ze względów taktyki politycznej. Politycznie uważają, że PZP podlega coraz większym wpływom politycznym, wrogim PPS-owi. PPS chciałby widzieć w PZP swoje wojsko.

Zaznaczyć należy, że kierownictwo polityczne PPS, mimo że stoi na stanowisku klasowym, wykazuje najwięcej pojednawczości, a stosunkowo najmniej zacietrzewienia partyjnego.

2. Stronnictwo Ludowe do tej pory ustosunkowane pozytywnie.
3. Stronnictwo Narodowe. Rozbite na szereg grup i gruppek; tak kierownictwo, jak i doły niechętnie nastawione do PZP. Najpozytywniej, jak zauważyłem, do nas odnosi się O[bóz] N[arodowo-] R[adykalny]. Poza tym zdaje się nie ulegać wątpliwości, że Str[onnictwo] Narodowe posiada zaczątki swojego wojska, odnoszącego się wrogo do nas.
4. Stronnictwo Demokratyczne jest b[ardzo] nieliczne i rozbite, wydaje szereg pism, m.in. Nowe Drogi i Polska Walczy, odnosi się do nas pozytywnie.
5. Grupy Frontu Morges są b. liczne, odcieniowo, posiadają b. małą ilość członków.
6. Konfederacja Narodu przekazała Konfederację Zbrojną do nas, sama, o ile orientuję się, jest w zupełnie niezłych stosunkach z nami.

4. Sprawy młodzieżowe.

Mówiąc o młodzieży podzielę ją na trzy grupy:

- 1) młodzież przedpoborowa
- 2) „ w wieku poborowym
- 3) kobiety.

^{a-a} Dopisek odręczny.

¹⁵² Kryptonim Armii Krajowej.

1) Młodzież męska w wieku 15–20 lat pracuje chętnie. – Brak wychowania wojskowego i rozwagi nie pozwala jej na poważniejszą pracę. Natomiast praca tego rodzaju, jak roznoszenie komunikatów, rozklejanie odezw i nalepek propagandowych, napisy itp – wykonują chłopcy z zapałem. Na ogół nie umieją utrzymać języka za zębami i robią wszystko raczej dla fanfaronady – aby się móc pochwalić.

2) Młodzież w wieku poborowym wykazuje mniej entuzjazmu i zainteresowania się pracą niepodległościową – niż chłopcy młodzi. Trafiają się jednak (na ogół rzadko) jednostki b. wartościowe. Ogół demonstrowa na początku gwałtowny zapał i chęć do pracy, a później, gdy dostanie jakąś konkretną robotę – zapał ten wybitnie maleje i w miarę piętrzących się trudności, zupełnie zanika. – Poza tym każdy uważa, że „jest” predestynowany do każdego innego zajęcia niż to, które mu nakazano, uważa siebie za „Napoleona” i nie widzi celu w wykonywaniu małych, pozornie nic nie znaczących spraw.

Pracując w organizacji – chciałby wszystko i o wszystkim wiedzieć – uznaje konspirację na zewnątrz, nie rozumie jej wewnątrz organizacji.

Praca niepodległościowa prowadzona w ukryciu i dla nich mało widoczna zraża ich, bo nie widzą wyników. Każdy chciałby robić tylko to, co daje widzialne wyniki natychmiast.

Należałoby, moim zdaniem, w szeregu artykułów w naszej prasie zwrócić uwagę na rzeczy wykonawcze, najdrobniejsze, lecz jednakowo ważne.

3) Najbardziej równy poziom widzę u kobiet. Bardzo systematyczne i nie zniechęcające się. Łatwiejsze do prowadzenia.

Ogólnie rzecz biorąc – do prac konspiracyjnych nadają się lepiej kobiety.

Młodzież męska wykaże swoje zalety raczej w działaniach bojowych, ponieważ do tego jest lepiej psychicznie i fizycznie przygotowana.

5. W pracy z harcerzami napotkałem następujące trudności:

– Brak wychowania wojskowego, rozwagi, oraz chwiejność decyzji władz harcerek – uniemożliwia osiągnięcie dodatnich rezultatów współpracy.

– Nieporozumienia i spory o kompetencje pomiędzy harcerekimi władzami Naczelnymi, okręgowymi, a nawet pomiędzy hufcami, sprowadza współpracę z nami, właściwie do dobrej woli poszczególnych jednostek.

– Doły – młodzież na ogół ma dużo zapału i rwie się do pracy, niestety zależna będąc od swych przełożonych – ma dwie drogi do wyboru.

– Pracować nadal z nami, wyłamując się spod rozkazów starszyny harcerekiej.

– Usłuchać zakazu swych przełożonych i pozostać na uboczu, nie biorąc udziału w przygotowaniach powstania.

– Decyzja wyboru – zależy od siły charakteru.

Zupełnie inna sytuacja panuje na terenie żeńskiego harcerstwa.

Spotkałem się tam z istotnym zrozumieniem roli harcerstwa w dobie obecnej. Wszystkie władze od naczelnych poczynając, idą na pełną współpracę w przygotowaniach do akcji.

Zadania wykonują sprawnie, podejmując się chętnie organizowania i szkolenia zespołów specjalistek

Pracę prowadzą systematycznie, zaczynając od zorganizowania i wyszkolenia kadry instruktorskiej, która z kolei będzie szkolić i organizować potrzebną ilość zespołów.

22 VIII 1941.

/-/ Dozorca

Nr 8

**7 czerwca 1943. Plan Odtwarzania Sił Zbrojnych na terenie
Okręgu i Obszaru Warszawa AK**

Przystań
7/VI 43 r.
O.S.Z.¹⁵³

m.p.

Lp. Jednostka	Dca	M[iejsce] P[ostoju]	Etaty oprac. przez	Stany pokr[ycia] w % %	Uwagi
Warszawska Dyw[izja] Piech[oty]					
1 Sztab DP	Fpz Madej ¹⁵⁴	Raszyńska	wł.[asny]	100%	
2 Organy służb.		„	„	100%	bez tab.
3 Komp. ckm	Bpz Niedźwiedź	XI Listopada	KG	100%	przy 36 p.p.
4 „ ppanc.	Bpz Stal	pl. Narut[owicza]	„	100 %	„ 30 „ „
5 O.R.	Dkz Rakowski	CIWF ¹⁵⁹	„	100%	„ 21 „ „
6 Komp. łączn.	Btr Bożydar	Raszyńska	wł.	100% obs. of.	
7 Ba[tali]on sap.	Csazp Jurek ¹⁵⁵	Zawiszy	„	„	
8 Bat. art. plotn.	Aartr Orzeł	Raków	„	skadr.[owane]	przy 1 papl
9 21 pp	^a Dpz Narciarz ¹⁵⁶	CIWF	KG	100%	
10 30 pp	Epz Grzymała ¹⁵⁷	pl. Narut[owicza]	„	100%	
11 36 p.p.	Dpz Hańcza ¹⁵⁸	XI Listopada	„	100 %	
12 Pułk art. dyw.	Odtworzony zostanie w Ośrodku Art. Dyw.				

¹⁵³ Celem odtwarzania Sił Zbrojnych (OSZ) w kraju było zorganizowanie na terenie tzw. bazy powstańczej, w terminie możliwie jak najszybszym, wojska, które będzie zdolne podjąć jawną walkę z wycofującym się wrogiem. Plan i cele OSZ w pierwszej wersji powstania powszechnego określał rozkaz Komendy Głównej ZWZ-AK z 10 V 1941 r., a w drugiej z 9 IV 1942 r. Głównym zadaniem OSZ było organizowanie wojska według *Ordre de Bataille* przedwojennego. W planie odtwarzania sił zbrojnych w kraju Okręg Warszawski miał odtwarzać Warszawską Brygadę Pancerno-Motorową oraz nie istniejącą przed wojną Warszawską Dywizję Piechoty. Zob. *Polskie Siły Zbrojne w drugiej wojnie światowej*, t. 3, *Armia Krajowa*, Warszawa–Londyn 1999, s. 211–214; ZSBN WBBH, III/21/9, Tabele odtwarzania Sił Zbrojnych w kraju; A. Sanojca, *op. cit.*, s. 155–156.

¹⁵⁴ Antoni Chruściel ps. „Adam”, „Cięciwa”, „Dozorca”, „Konar”, „Madej”, „Monter”, „Nurt”, „Ryz”.

¹⁵⁵ Jerzy Antoni Lewiński ps. „Chuchro”, „Jurek”. Zob. przyp. 107.

^{a-a} Zakreślone czerwonym kolorem.

¹⁵⁶ Franciszek Julian Znamirowski ps. „Narciz”. Zob. przyp. 114.

¹⁵⁷ Mieczysław Kazimierz Sokołowski ps. „Pomian”, „Unikat”, „Ojciec”, „Grzymała”. Zob. przyp. 47.

¹⁵⁸ Zygmunt Ignacy Ryłski ps. „Hańcza”, „Ładny”, „Ząb”. Zob. przyp. 135.

DOKUMENTY I MATERIAŁY

Warszawska Bryg[ada] Panc[erno-] Mot[orowa]					
13	Sztab bryg.		Oczki	brak	
14	Organy służb.			„	
15	Szw. ppanc.			KG	^b
16	Szw. sztab.			„	w oprac. przez
17	Plut. reg. ruchu			„	^{b1} p. szwol.
18	Szw. łączności	Błr Mazur	Oczki	wł.	100% obs.of.
19	Baon sap.	Csazp Chwacki ¹⁶⁰		„	„ „ „
20	Bat. art. plotn.	Bartz Wojciech	Raków	„	skadr. przy 1 papł
21	1 p. strz. p.	Dpz Lech	Wesoła	KG	100%
22	Pułk rozpozn.	Dkz Groch ¹⁶¹	Szwoleżerów	„	100% obs.of. 50% szereg.
23	1 p.s.k.	odtworza „Folwark”			1 p. szwol.
24	Dyon art. mot.	„	„		
25	Dyon Panc.	„	„		
26	3 baon strzel.	Dpz Piechurski	Rembertów	KG	100%
27	1 p.a.pl.		Boern[erowo] Raków	wł.	skadr.
28	2 dyon pom.art	odtworza Ośrodek Art. Pomiar.			
29	Baza 1 p.lotn.				^c oprac. przez bazę lotni. ^c
30	2 baon sap.kol.	Csazp „S5”	Legjonowo	wł.	skadr.
31	Kda Miasta	“Ezart Żubr ^c	“Pl. Piłsudskiego ^c	brak	
32	Baon stołecz.	Dpz Bober	Karowa 18	wł.	100%

¹⁵⁹ Centralny Instytut Wychowania Fizycznego, obecnie Akademia Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego.

¹⁶⁰ Józef Pszenny ps. „Chwacki”, „Apollo”. Zob. przyp. 54.

¹⁶¹ Mieczysław Bigoszewski ps. „Groch”. Zob. przyp. 117.

^{d-d} Dopisek odręczny, w miejsce przekreślonego wyrazu „brak”.

^{b-b} Odręcznie dorysowana klamra.

^{c-c} Dopisek odręczny.

ARCHIWUM KOMENDY OKRĘGU WARSZAWA ZWZ-AK (1940–1943)

Żandarmeria (zawiązki 1+3)					
33	7 plut. dla Okr.				w oprac.
„	plut. pieszy dla D[ywizji] P[iechoty] W[arszawskiej]				„
„	„ mot. dla Bryg. [Pancerno-Motorowej]				„
„	„ „ „ „ M. ¹⁶²				„
„	„ pieszy dla ^c 8 ^c [i] 9 DP.				„
„	„ „ „ „ 26 DP.				„
	<u>w II kolejności</u>				
„	plut. pieszy dla 20 DP.				„
„	„ „ „ „ 30 DP.				„
„	„ konny dla Bryg. N.[owogródzkiej]				„
Mazowiecka Bryg[ada] Zmot[oryzowana]					
34	Sztab Bryg.		ul. Szwoleżerów	brak	
35	Org. służb.		„	„	
36	Szw. ppanc.	odtworza „Folwark” przy 7 p.uł.			
37	„ sztab.	„ „			
38	Plut. reg. ruchu	„ „			
39	Szw. łączn.	Ałz Stach	ul. Szwoleżerów	wł.	100% obs. ofic.
40	2 dyon pion.	Dkpionz Zielony	„ Łazienkowska	KG	100% „ „ dla 1 szwad.
41	Bat. art. plotn.	Aartz Miecz	Raków	wł.	skadr.
42	7 p.uł.	odtworza „Folwark”			przy 1 papł
„	11 „ „	„ „			
„	4 p.[ułk]				
	S.[trzelców]				
	K.[onnych]				
43	1 d.a.k.	„ „		(w) Ośr. Art. Mot.	
44	Dyon panc.	„ „			

¹⁶² Obszar Warszawski w pierwszej kolejności miał odtwarzać trzy dywizje piechoty (8 – Modlin, 9 – Siedlce i 26 – Skierniewice), Mazowiecką Brygadę Kawalerii (w przyszłości zmotoryzowana) oraz samodzielne, organiczne oddziały tych jednostek. W drugiej kolejności miały być odtwarzane m.in. 20 i 30 dywizje piechoty. Ponadto Obszar miał odtwarzać na terenie Okręgu Warszawskiego Nowogródzką Brygadę Kawalerii. Zob. J. Gozdawa-Gołębiowski, *op. cit.*, s. 240–247.

^{c-c} Dopisek odręczny.

DOKUMENTY I MATERIAŁY

Nowogródzka Bryg[ada] Kaw[alerii]	
45	Całość odtwarza „Folwark”
46	1 dy[wizj]on poc[iągów] panc. odtwarza „Folwark” na terenie Przystani
47	3 ba[tali]on czołgów „ „ „ „
48	11 „ „ „ „
Przekazane zawiązki oddz[iałów] do „Folwarku”	
49	Ośrodek łączności W-wa
50	„ marynarki W-wa
51	2 ba[tali]on balon[owy]

/-/ Aplikant¹⁶³

¹⁶³ Oficer mobilizacyjny z Referatu Mobilizacji i Odtwarzania Sił Zbrojnych w Wydziale I Komendy Okręgu Warszawa AK.